

Πανεπιστήμιο Πειραιώς
Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών σπουδών στην Οικονομική και
Επιχειρησιακή Στρατηγική**

**Τίτλος : Μακροοικονομική Ανάλυση στη Περίοδο της
Ελληνικής Κρίσης**

Δαγκλής Δημήτριος

Διπλωματική εργασία υποβληθείσα στο τμήμα Οικονομικών Επιστημών του
Πανεπιστήμιο Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού
Διπλώματος Ειδίκευσης στην Οικονομική και Επιχειρησιακή Στρατηγική.

Επιβλέπων Καθηγητής : Πολλάλης Ιωάννης

Πειραιάς Οκτώβριος 2022

University of Piraeus
Department of Economics

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

Master Program in Economic and Business Strategy

Title: Macroeconomic Analysis during the Greek crisis

Dagklis Dimitrios

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economic and Business Strategy.

Supervisor: Pollalis Ioannis

Piraeus October 2022

Ευχαριστήριο Σημείωμα

Για την εκπόνηση της εργασίας μου θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το κ. Γιαννέλη, για την άψογη συνεργασία μας, και οποιαδήποτε απορία μου ή προβληματισμό που αντιμετώπιζα για την εργασία ήταν πάντα δίπλα μου. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω το κ. Πολλάλη, σε όλη διάρκεια του μεταπτυχιακού που ήταν πάντα δίπλα μας και ακόμη είναι σε όλη τη επαγγελματική μας πορεία από εδώ και στο εξής και πάντα με ένα ξεχωριστό τρόπο που έκανε το μεταπτυχιακό μας πιο ενδιαφέρον για εμάς.

Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές της σχολής για την ακαδημαϊκή γνώση που μας μετέφεραν και όλα τα εφόδια που θα χρειαστούμε για την ακαδημαϊκή μας καριέρα ή την επαγγελματική μας πορεία.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα από τη καρδιά μου την οικογένεια μου για την απέραντη υπομονή της και βαθιά κατανόησης κυρίως για την ψυχολογική υποστήριξη που είχα όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού .

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία, έχει γραφτεί από εμένα αποκλειστικά στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης ότι αναφέρονται καταλλήλως στο σύνολό τους οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας,. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου»

Ονοματεπώνυμο

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή

Δαγκλής Δημήτριος

Περίληψη

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες περιόδους της σύγχρονης ιστορίας της, καθώς τόσο η ένταση όσο και η διάρκειά της έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα πορεία της χώρας. Η δημοσιονομική προσαρμογή που παρατηρήθηκε σε όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 2010 στην χώρα ήταν τεράστια με επιπτώσεις που ακόμη και σήμερα είναι ορατές στην ελληνική οικονομία και στην κοινωνία. Οι απαντήσεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα επιβεβαιώνουν την μεγάλη δυσκολία που επέφερε στην ελληνική κοινωνία η αύξηση της ανεργίας κυρίως, αλλά και η αύξηση τόσο των άμεσων όσο και των έμμεσων φόρων. Επιπλέον, η πλειοψηφία του δείγματος δεν θεωρεί ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις είχαν την δυνατότητα να μεταβάλλουν ουσιαστικά την πολιτική τους, αν και, από την άλλη πλευρά, αναγνωρίζεται η αρνητική επίδραση της μη ορθής πρόβλεψης από την πλευρά των θεσμών, της πραγματικής επίδρασης των πολλαπλασιαστών στην υφεσιακή πορεία της χώρας.

Λέξεις κλειδιά: οικονομική κρίση, μακροοικονομικές επιπτώσεις, ανεργία, μείωση κρατικών δαπανών

Abstract

Economic crisis in Greece was one of the most important periods of its modern history, as both its intensity and duration played a decisive role in the subsequent course of the country. The fiscal adjustment observed throughout the 2010s in the country was enormous with implications that are still visible today in the Greek economy and society. The answers of the people who participated in the research confirm the great difficulty that the increase of unemployment mainly brought to the Greek society, but also the increase of both direct and indirect taxes. Moreover, the majority of the sample does not consider that the Greek governments had the opportunity to substantially change their policy, although, on the other hand, the negative effect of the institutions' incorrect prediction of the actual effect of the multipliers on recessionary course of the country.

Keywords: economic crisis, macroeconomic impact, unemployment, reduction of government spending

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	15
1. Η οικονομική κρίση της Ελλάδας. Αιτίες, συνέπειες και τρόποι αντιμετώπισης....	16
1.1. Σύντομη περιγραφή της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.....	16
1.2. Η κρίση της Ελλάδας στα πλαίσια της ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης.....	19
1.3. Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στον τραπεζικό τομέα της χώρας	25
1.4. Η σημασία των διαρθρωτικών αλλαγών στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Βιβλιογραφική επισκόπηση	27
1.5. Σημερινές προκλήσεις της ελληνικής οικονομίας.....	30
2. Μακροοικονομικοί παράγοντες της ελληνικής οικονομικής κρίσης.....	33
2.1. Η κατάσταση της χώρας πριν το πρώτο Μνημόνιο	33
2.2. Το πρώτο Μνημόνιο. Προσδοκίες και πραγματικότητα.....	34
2.3. Η ανάγκη για το δεύτερο Μνημόνιο	36
2.4 Η κατάσταση μετά το τρίτο Μνημόνιο στην Ελλάδα	39
3. Μεθοδολογία έρευνας.....	41
3.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	41
3.2. Τα ερευνητικά ερωτήματα	41
3.3. Το ερωτηματολόγιο και το δείγμα της έρευνας	41
3.4. Στατιστικές μέθοδοι επεξεργασίας δεδομένων.	42

4. Τα αποτελέσματα της έρευνας.....	44
4.1. Τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος.....	44
4.2. Ερωτήσεις για την επίπτωση των μακροοικονομικών μεταβολών της οικονομικής κρίσης στην ζωή.....	50
4.3. Ερωτήσεις σχετικά με την διαχείριση των μακροοικονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης.....	58
4.4. Η επίδραση του φύλου.....	68
4.5. Η επίδραση της ηλικίας.....	70
4.6. Η επίδραση του εισοδήματος.....	73
4.7. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου.....	75
Συμπεράσματα.....	80
Βιβλιογραφία.....	82
Παράρτημα.....	85

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Στοιχεία και προβλέψεις του πρώτου μνημονίου.....	35
Πίνακας 2. Έλεγχος αξιοπιστίας ερωτηματολογίου	42
Πίνακας 3. Ποιο είναι το φύλο σας;	44
Πίνακας 4. Ποια είναι η ηλικία σας;.....	45
Πίνακας 5. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;.....	46
Πίνακας 6. Ποιο είναι το ετήσιο οικογενειακό σας εισόδημα;.....	47
Πίνακας 7. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;.....	48
Πίνακας 8. Με τι ασχολείστε σήμερα;.....	49
Πίνακας 9. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης;	50
Πίνακας 10. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση του φόρου εισοδήματος κατά την διάρκεια της κρίσης;	51
Πίνακας 11. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση των έμμεσων φόρων κατά την διάρκεια της κρίσης;	52
Πίνακας 12. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση του πληθωρισμού κατά την διάρκεια της κρίσης;	53
Πίνακας 13. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών υγείας κατά την διάρκεια της κρίσης;	54
Πίνακας 14. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης;	55
Πίνακας 15. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την άμυνα κατά την διάρκεια της κρίσης;.....	56

Πίνακας 16. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των δημόσιων επενδύσεων κατά την διάρκεια της κρίσης;.....	58
Πίνακας 17. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας;.....	59
Πίνακας 18. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας;.....	60
Πίνακας 19. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την λανθασμένη εκτίμηση των μακροοικονομολόγων του ΔΝΤ σχετικά με την επίδραση των πολλαπλασιαστών;.....	62
Πίνακας 20. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την αργοπορημένη ή την ματαιωμένη σε ορισμένες περιπτώσεις υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών στην ελληνική οικονομία;.....	63
Πίνακας 21. Θεωρείτε σημαντική την επίδραση στην κρίση, στην χειροτέρευση της θέσης της χώρας στο θεσμικό επίπεδο;	64
Πίνακας 22. Θεωρείτε ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς-κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις;..	65
Πίνακας 23. Θεωρείτε ότι μετά την οικονομική κρίση τα φαινόμενα διαφθοράς και διαπλοκής μειώθηκαν;	66
Πίνακας 24. Θεωρείτε ότι είναι εφικτό τα επόμενα 5 χρόνια το βιοτικό επίπεδο να επιστρέψει στο επίπεδο πριν την κρίση;	67
Πίνακας 25. Η επίδραση του φύλου	69
Πίνακας 26. Η επίδραση της ηλικίας	70
Πίνακας 27. Η επίδραση της ηλικίας II	71
Πίνακας 28. Η επίδραση της ηλικίας III.....	72
Πίνακας 29. Η επίδραση του εισοδήματος	74

Πίνακας 30. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου	75
Πίνακας 31. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου II.....	76
Πίνακας 32. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου III	77
Πίνακας 33. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου IV	78

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Ποιο είναι το φύλο σας;	44
Διάγραμμα 2. Ποια είναι η ηλικία σας;	45
Διάγραμμα 3. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;	46
Διάγραμμα 4. Ποιο είναι το ετήσιο οικογενειακό σας εισόδημα;	47
Διάγραμμα 5. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;	48
Διάγραμμα 6. Με τι ασχολείστε σήμερα;	49
Διάγραμμα 7. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης;	51
Διάγραμμα 8. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση του φόρου εισοδήματος κατά την διάρκεια της κρίσης;	52
Διάγραμμα 9. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση των έμμεσων φόρων κατά την διάρκεια της κρίσης;	53
Διάγραμμα 10. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση του πληθωρισμού κατά την διάρκεια της κρίσης;	54
Διάγραμμα 11. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών υγείας κατά την διάρκεια της κρίσης;	55
Διάγραμμα 12. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης;	56
Διάγραμμα 13. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την άμυνα κατά την διάρκεια της κρίσης;	57
Διάγραμμα 14. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των δημόσιων επενδύσεων κατά την διάρκεια της κρίσης;	58

Διάγραμμα 15. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας;.....	59
Διάγραμμα 16. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας;.....	61
Διάγραμμα 17. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την λανθασμένη εκτίμηση των μακροοικονομολόγων του ΔΝΤ σχετικά με την επίδραση των πολλαπλασιαστών;.....	62
Διάγραμμα 18. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την αργοπορημένη ή την ματαιωμένη σε ορισμένες περιπτώσεις υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών στην ελληνική οικονομία;.....	63
Διάγραμμα 19. Θεωρείτε σημαντική την επίδραση στην κρίση, στην χειροτέρευση της θέσης της χώρας στο θεσμικό επίπεδο;	64
Διάγραμμα 20. Θεωρείτε ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς-κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις; ..	66
Διάγραμμα 21. Θεωρείτε ότι μετά την οικονομική κρίση τα φαινόμενα διαφθοράς και διαπλοκής μειώθηκαν;	67
Διάγραμμα 22. Θεωρείτε ότι είναι εφικτό τα επόμενα 5 χρόνια το βιοτικό επίπεδο να επιστρέψει στο επίπεδο πριν την κρίση;	68
Διάγραμμα 23. Η επίδραση του φύλου.....	69
Διάγραμμα 24. Η επίδραση της ηλικίας	71
Διάγραμμα 25. Η επίδραση της ηλικίας II.....	72
Διάγραμμα 26. Η επίδραση της ηλικίας III	73
Διάγραμμα 27. Η επίδραση του εισοδήματος.....	74
Διάγραμμα 28. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου	76
Διάγραμμα 29. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου II	77

Διάγραμμα 30. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου III.....	78
Διάγραμμα 31. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου IV.....	79

Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα αποτέλεσε μια από τις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις στην σύγχρονη ιστορία, καθώς η διάρκειά της και η έντασή της ήταν πρωτόγνωρες για χώρα του ανεπτυγμένου κόσμου. Μέσα στα πρώτα πέντε χρόνια της κρίσης το ΑΕΠ της χώρας συρρικνώθηκε κατά περίπου 25% , ενώ την ίδια περίοδο η ανεργία άγγιξε σχεδόν το 30% του εργατικού δυναμικού. Όσο έντονη ήταν η κρίση, τόσο σημαντική ήταν και η αντιμετώπιση της μέσα από τα τρία προγράμματα των Θεσμών της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο το λεγόμενο PSI (PrivateSectorInvolvement) που εφαρμόστηκε ανάμεσα στο πρώτο και το δεύτερο Μνημόνιο, οδήγησε στην περικοπή ιδιωτικού χρέους πάνω από 100 δισεκατομμυρίων ευρώ, ποσό που αποτελεί το μεγαλύτερο κούρεμα χρέους στην σύγχρονη ιστορία. Ωστόσο, ακριβώς εξαιτίας της έντασης της κρίσης, το μακροοικονομικό αποτύπωμα του δεν ήταν το αναμενόμενο.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση των απόψεων των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με τις μακροοικονομικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Για τον λόγο αυτό, η εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια.

Στο πρώτο λαμβάνει χώρα μια αναλυτική βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με τις επιπτώσεις της κρίσης σε μακροοικονομικό επίπεδο, ενώ στο δεύτερο παρατίθενται αναλυτικά οι μακροοικονομικές επιπτώσεις των τριών προγραμμάτων διάσωσης. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έλαβε χώρα η υλοποίηση της έρευνας, τα αποτελέσματα της οποίας παρουσιάζονται αναλυτικά στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο

1. Η οικονομική κρίση της Ελλάδας. Αιτίες, συνέπειες και τρόποι αντιμετώπισης

1.1. Σύντομη περιγραφή της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Από τα τέλη του 2009, η ελληνική κυβέρνηση έχασε γρήγορα την πρόσβαση στη διεθνή χρηματοδότηση της αγοράς, καθώς προέκυψε ότι η Ελλάδα είχε προηγουμένως αναφέρει εσφαλμένες τιμές για το έλλειμμα του προϋπολογισμού και το δημόσιο χρέος. Ως αποτέλεσμα, οι ξένοι επενδυτές έχασαν την εμπιστοσύνη τους στην ικανότητα της κυβέρνησης να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της και μεταξύ 2010 και 2012, η απόδοση των 10ετών ομολόγων στο χρέος της ελληνικής κυβέρνησης αυξήθηκε δραματικά από περίπου 5% σε περίπου 30%. Αυτό αντιστοιχούσε επίσης σε μια περίοδο κατά την οποία η αύξηση του χρέους επιταχύνθηκε στην Ελλάδα. Η κρίση του δημόσιου χρέους μετατράπηκε σε οικονομική ύφεση, με το ΑΕΠ να μειώνεται κατά 28% από το υψηλότερο σημείο του 2007, καθιστώντας το ένα από τα χειρότερα υφεσιακά επεισόδια που υπέστη ποτέ μια ανεπτυγμένη οικονομία (Lenoeletal., 2020).

Η χρηματοπιστωτική κρίση αποκάλυψε διαρθρωτικές αδυναμίες στην ελληνική οικονομία. Ήταν σαφές πολύ νωρίς ότι η δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας ήταν μη βιώσιμη χωρίς εξωτερική βοήθεια. Η περίπτωση της Ελλάδας απαιτούσε τρία πολυμερή δάνεια διάσωσης: δύο τριετή δάνεια που συμφωνήθηκαν το 2010 και το 2012 από την κοινοπραξία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Καθώς τα δύο πρώτα προγράμματα αποδείχθηκαν ανεπαρκή για την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας, το 2015, συμφωνήθηκε ένα τρίτο πολυμερές δάνειο μεταξύ των ελληνικών αρχών, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της ΕΚΤ και του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕΜΣ).

Τα δάνεια που συμφωνήθηκαν για τα διάφορα προγράμματα χορηγήθηκαν με την προϋπόθεση ότι η ελληνική κυβέρνηση θα υιοθετούσε εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις ζήτησης και προσφοράς - που περιλαμβάνονται στα λεγόμενα Μνημόνια Συμφωνίας - με σκοπό να επιτρέψει στην ελληνική κυβέρνηση να ανακτήσει την πρόσβαση στις διεθνές αγορές. Η ελληνική κυβέρνηση θέσπισε αρκετούς κύκλους περικοπών δαπανών και αυξήσεων φόρων μαζί με διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις από το 2010 έως το 2016 (Lenoeletal., 2020).

Τον Μάιο του 2010, το πρώτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα συμφωνήθηκε με τη μορφή μνημονίου συμφωνίας (ΜΣ) συνολικού ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ. Το δάνειο διάσωσης, με πληρωμές τόκων στο 5,5%, εξαρτάται από την εφαρμογή μέτρων δημοσιονομικής εξυγίανσης, διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και την ιδιωτικοποίηση πολλών κρατικών περιουσιακών στοιχείων. Για να αυξήσει την αξιοπιστία, η ελληνική κυβέρνηση δημιούργησε τον Ιούλιο του 2010 την Ελληνική Στατιστική Αρχή, έναν ανεξάρτητο φορέα υπεύθυνο για την παραγωγή επίσημων στατιστικών, αποσυνδεδεμένο από το Υπουργείο Οικονομικών.

Το πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής κατάφερε να βελτιώσει το πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο της χώρας μειώνοντας τις δαπάνες και αυξάνοντας τους φόρους, αλλά με το κόστος της επιδείνωσης της συνεχιζόμενης οικονομικής ύφεσης. Η κρίση του δημόσιου χρέους επηρέασε επίσης πολλές άλλες χώρες της ζώνης του ευρώ, συμπεριλαμβανομένης της Ιρλανδίας και της Πορτογαλίας, οι οποίες έλαβαν επίσης επείγοντα δάνεια. Καθώς η ελληνική οικονομία προχώρησε βαθύτερα στην ύφεση, στο πλαίσιο της ύφεσης σε ολόκληρη τη ζώνη του ευρώ, η πορεία προσαρμογής αποδείχτηκε δύσκολη και ένα δεύτερο πρόγραμμα προσαρμογής συμφωνήθηκε τον Μάρτιο του 2012 (Lenoeletal., 2020).

Το νέο πρόγραμμα συνίστατο στην παράταση της διάρκειας του δανείου διάσωσης από 7 σε 15 χρόνια και μείωση του επιτοκίου από 5,5 σε 3,5 τοις εκατό. Οι ιδιώτες θεσμικοί επενδυτές, συμπεριλαμβανομένων των τραπεζών, συμφώνησαν επίσης τον Μάρτιο του 2012 να διαγράψουν το ήμισυ του ελληνικού χρέους που κατείχαν ως μέρος του προγράμματος συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (PSI) για να ελαφρυνθεί το συνολικό χρέος της Ελλάδας.

Αυτό το πρόγραμμα βοήθησε να αποτρέψει την Ελλάδα από την έξοδο από τη ζώνη του ευρώ, η οποία θα μπορούσε να αποσταθεροποιήσει ολόκληρη τη ζώνη του ευρώ θέτοντας τα όρια μιας ατελούς νομισματικής ένωσης (DeGrauwe, 2018). Ένας από τους στόχους του δεύτερου προγράμματος προσαρμογής ήταν η φιλόδοξη μείωση του λόγου χρέους προς ΑΕΠ από 160% το 2012 σε 120% έως το 2020. Για άλλη μια φορά, η σοβαρότητα της ύφεσης, που τροφοδοτήθηκε από τις περικοπές δαπανών και την αύξηση των φόρων, κατέστησε αδύνατη την επίτευξη αυτού του στόχου μέσα στα επόμενα τρία χρόνια.

Ένα τρίτο πρόγραμμα προσαρμογής συμφωνήθηκε το 2015 για ποσό 86 δισεκατομμυρίων ευρώ. Το πρόγραμμα προσαρμογής περιελάμβανε ένα ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων, συμπεριλαμβανομένων των φορολογικών, συνταξιοδοτικών και δικαστικών μεταρρυθμίσεων. Η ΕΕ δεσμεύτηκε επίσης για επιπλέον επενδύσεις στην Ελλάδα ως μέρος του «σχεδίου Juncker». Η οικονομική ανάπτυξη άρχισε τελικά το 2017, καθώς οι αποπληθωριστικές πολιτικές που θεσπίστηκαν τα προηγούμενα χρόνια έφεραν αποτέλεσμα. Το πρωτογενές έλλειμμα μετατράπηκε σε πλεόνασμα που έφτασε το 4% του ΑΕΠ το 2018.

Η Ελλάδα μπόρεσε να εξοφλήσει το πρώτο μέρος του χρέους της στο ΔΝΤ το 2019 και να συγκεντρώσει χρηματοδότηση από διεθνείς αγορές χρέους με χαμηλότερο κόστος σε σύγκριση με το κόστος εξυπηρέτησης του χρέους από το ΔΝΤ, τον ΕΜΣ ή, τον προκάτοχό του, το (EFSF). Ωστόσο, η ζημία που υπέστη η ελληνική οικονομία από τη Μεγάλη Ύφεση και την επακόλουθη κρίση του κρατικού χρέους ήταν σημαντική: το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε από 77% ως ποσοστό του μέσου όρου της ζώνης του ευρώ το 2009 σε 57% το 2018. Επιπλέον, ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ αυξήθηκε σε 180% το 2018, και σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το φθινόπωρο του 2019, αναμενόταν να κυμανθεί σε περίπου 170% το 2020 (πριν από το σοκ του COVID-19) (Lenoeletal., 2020).

Οι μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο της προσαρμογής κατάφεραν να καταστήσουν την ελληνική οικονομία λιγότερο ρυθμισμένη. Ο ΟΟΣΑ δημοσιεύει ανά πενταετία μέτρα ευελιξίας στην αγορά εργασίας και προϊόντων ώστε να επιτρέπει συγκρίσεις μεταξύ χωρών. Τα μέτρα ρύθμισης της αγοράς προϊόντων (PMR) για την Ελλάδα και τον μέσο όρο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δείχνουν ότι όσο χαμηλότερα είναι τα μέτρα, τόσο πιο φιλική προς τις επιχειρήσεις είναι η χώρα.

Το 2008, η Ελλάδα ήταν μια χώρα με υψηλή ρύθμιση, αλλά οι μεταρρυθμίσεις πέτυχαν στη μείωση του ρυθμιστικού φόρτου στον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2018, η Ελλάδα κατάφερε ακόμη και να μειώσει την ιδιοκτησία του κοινού και το διοικητικό φόρτο για τις νεοσύστατες επιχειρήσεις, κάτω από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τούτου λεχθέντος, τα διαφορετικά προγράμματα προσαρμογής στην Ελλάδα είχαν, βραχυπρόθεσμα, σημαντική αρνητική επίδραση στις προοπτικές ανάπτυξης της χώρας. Η δυναμική του ΑΕΠ κατέληξε να είναι χειρότερη από εκείνη που είχε αρχικά προβλεφθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά την περίοδο 2009-2013, δηλαδή μέχρι το δεύτερο πρόγραμμα (Σχήμα 2, βλ. Επίσης Ευθυμιάδης κ.ά. 2013). Το ζήτημα που κυριαρχεί επομένως στη συζήτηση του ελληνικού προγράμματος προσαρμογής είναι εάν η προσαρμογή θα μπορούσε να είχε γίνει λιγότερο οδυνηρά.

1.2. Η κρίση της Ελλάδας στα πλαίσια της ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης

Η ελληνική οικονομία γνώρισε σημαντική άνθηση μεταξύ του 1999 και του 2007, με το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ να αυξάνεται κατά 34%, η οποία ακολουθήθηκε από μια παρατεταμένη ύφεση, με το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ να συρρικνώνεται κατά 25% μεταξύ 2007 και 2016. Το μέγεθος και η διάρκεια της κρίσης και η επακόλουθη δημοσιονομική προσαρμογή δεν έχει προηγούμενο μεταξύ των σύγχρονων ανεπτυγμένων οικονομιών. (Gourinchasetal., 2016).

Μεταξύ των χωρών της περιφέρειας της ευρωζώνης (EZ) που επλήγησαν από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-8, η Ελλάδα παρουσίασε τη χειρότερη πτώση και τη μεγαλύτερη ανάγκη για διεθνή υποστήριξη. Μεταξύ 2008 και 2016, η Ελλάδα έχασε περισσότερο από το ένα τέταρτο του ΑΕΠ της. Έπρεπε επίσης να βασιστεί σε ορισμένα επίσημα ή ανεπίσημα προγράμματα οικονομικής βοήθειας που παρέχονταν σε διάφορες μορφές από την ΕΕ, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ. Μόνο τα δάνεια από τα τρία επίσημα προγράμματα στήριξης μεταξύ 2010 και 2015 ανήλθαν σε περίπου 290 δισεκατομμύρια ευρώ (Alesinaetal., 2019).

Αν και το ΑΕΠ κατάφερε να ανακάμψει το 2017, η ανάκαμψη ήταν εύθραυστη, καθώς στηριζόταν κυρίως στις καθαρές εξαγωγές και την ιδιωτική κατανάλωση, ακόμη και πριν από την έκρηξη της νέας οικονομικής κρίσης που προκλήθηκε από την πανδημία covid-19 στις αρχές του 2020. Για παράδειγμα, στο τέλος του 2019, οι ιδιωτικές επενδύσεις παρέμειναν μόνο στο 11% του ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος ήταν περίπου 175% του ΑΕΠ, οι υποχρεώσεις στο εξωτερικό ήταν περίπου 140% του ΑΕΠ με το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών να είναι ακόμη αρνητικό, η ανεργία ήταν περίπου 17% και, ίσως το πιο σημαντικό, η Ελλάδα κατείχε χαμηλή βαθμολογία σε θεσμική ποιότητα έναντι άλλων χωρών της ΕΕ και του ΟΟΣΑ. Επιπλέον, ως μέρος των διαφόρων προγραμμάτων διάσωσης, περίπου το 70% του ελληνικού δημόσιου χρέους ανήκει πλέον σε δημόσιους οργανισμούς της ΕΕ και της ΕΚΤ (Christouetal., 2020).

Η κρίση του ελληνικού χρέους δεν αποτέλεσε ωστόσο μια μακροοικονομική «έκπληξη», καθώς είχε όλα τα συμπτώματα μιας τυπικής διεθνούς κρίσης. Η Ελλάδα ήταν ήδη σε ανισορροπία όταν ξέσπασε η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση το 2007-8. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έως το 2008, η χώρα γνώρισε εξαιρετική οικονομική άνθηση και μείωση της ανεργίας. Αλλά αυτό οφειλόταν στη μεγάλη αύξηση της ιδιωτικής ζήτησης και των προκυκλικών δημοσιονομικών πολιτικών, οι οποίες χρηματοδοτήθηκαν από δανεισμό από τράπεζες στην Ελλάδα και τη Βόρεια Ευρώπη. Η άνοδος της ζήτησης οδήγησε στη συσσώρευση μεγάλων ιδιωτικών, δημόσιων και εξωτερικών χρεών (Lorenzoni, 2014).

Επίσης οδήγησε σε αύξηση των μισθών, των τιμών και του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και συνεπώς σε απώλεια στην ανταγωνιστικότητα. Επιπλέον, και ίσως και πιο σημαντικό, η Ελλάδα επέδειξε μεγάλη ασυμμετρία σε θεσμική ποιότητα σε σχέση με τους εταίρους της στην ΕΕ. Στη συνέχεια, το 2009, εν μέσω ενός δυσμενούς περιβάλλοντος (η «ξαφνική» αναγνώριση των παραπάνω ανισορροπιών, οι δυσάρεστες ειδήσεις για τα δημόσια οικονομικά της χώρας, οι μεγάλες ταραχές στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 2008 σε συνδυασμό με την πολιτική πόλωση, την ανακοίνωση εκθέσεων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την αξιολόγηση οργανισμών που εξέφραζαν φόβους για πιθανότητα αφερεγγυότητας από την πλευρά της ελληνικής πολιτείας έναντι των δεσμεύσεων της, κ.λπ.), η εμπιστοσύνη υπονομεύτηκε, οι προσδοκίες αντιστράφηκαν, το ΑΕΠ κατέρρευσε, τα χρέη προς το ΑΕΠ αυξήθηκαν

δραματικά, και όλα αυτά δημιούργησαν τον φαύλο κύκλο της ύφεσης (Lorenzoni, 2014).

Η Ελλάδα, μαζί με την Ιρλανδία και την Πορτογαλία, αποκλείστηκε από τις ιδιωτικές κεφαλαιαγορές και η ελληνική κυβέρνηση έπρεπε να καταφύγει στην πρώτη επίσημη δημοσιονομική διάσωση που έδωσε η ΕΕ και το ΔΝΤ στις αρχές του 2010. Ωστόσο, ο φόβος της χρεοκοπίας αυξήθηκε ξανά. Η αφερεγγυότητα έγινε αποδεκτή από όλους και, το 2012, η ελληνική κυβέρνηση αθέτησε τα ομόλογα της που κατέχονται από ιδιώτες πιστωτές (Chodorow-Reichetal., 2019).

Αλλά και πάλι αυτό δεν ήταν αρκετό. Η Ελλάδα έπρεπε να λάβει δύο ακόμη επίσημα δάνεια διάσωσης από άλλες χώρες της ΕΕ, τα θεσμικά όργανα της ΕΕ (EFSF, EFSM, ESM) και το ΔΝΤ το 2012 και το 2015. Ταυτόχρονα, αν και αυτό συνέβαινε από την αρχή της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης, η ΕΚΤ παρείχε πληθώρα υποστηρικτικών ποσοτικών ή άλλων, πολιτικών (π.χ. άμεση ή έμμεση παρέμβαση στην αγορά ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου, υποστήριξη ιδιωτικών τραπεζών μέσω μιας πλήρους πολιτικής δανεισμού κατανομής, χαλάρωση των απαιτήσεων ασφάλειας και παροχή ρευστότητας μέσω του μηχανισμού ELA, έκδοση διασυνοριακής ρευστότητας που αντιστάθμιζε τις απότομες εισροές ιδιωτικών κεφαλαίων, γνωστές ως υποχρεώσεις fARGEf2, κ.λπ.) (Chodorow-Reichetal., 2019).

Όλη αυτή η περίπλοκη οικονομική (φορολογική και νομισματική) βοήθεια προσφέρθηκε με πολύ πιο ευνοϊκούς όρους από ό, τι οι αγορές θα είχαν επιβάλει στην Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά, εξαρτιόνταν από ένα αυστηρό σχέδιο δημοσιονομικής λιτότητας που παρακολουθείται από την ΕΚ, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ. Αν και τα πραγματικά κίνητρα πίσω από τη χρηματοδοτική συνδρομή, καθώς και το σκεπτικό της αυστηρής δημοσιονομικής λιτότητας, έχουν συζητηθεί σε σημαντικό βαθμό (Alesinaetal., 2019), αυτό το λεγόμενο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής, συνδυάζοντας λιτότητα και βοήθεια, επέτρεψε στην Ελλάδα να παραμείνει στη ζώνη του ευρώ.

Ωστόσο, η δημοσιονομική λιτότητα και η οικονομική ύφεση, που τροφοδοτήθηκαν από την πολιτική πόλωση και τον λαϊκισμό, συνδέθηκαν με την περαιτέρω επιδείνωση της θεσμικής ποιότητας. Το τελευταίο αντικατοπτρίζεται σε δείκτες που μετρούν, για παράδειγμα, το κράτος δικαίου, την κανονιστική ποιότητα και

την πολιτική αστάθεια και βία, που δείχνουν απότομη επιδείνωση κατά τη διάρκεια των ετών της κρίσης χρέους. Συγκεκριμένα, αυτοί είναι οι δείκτες που χρησιμοποιούνται συνήθως για την κατασκευή μέτρων του βαθμού προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και, όπως είναι ευρέως αναγνωρισμένο, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας διαμορφώνουν κίνητρα και είναι θεμελιώδεις παράγοντες για τη βιώσιμη ανάπτυξη (Acemoglu&Robinson, 2019).

Τέλος, μετά από μια δύσκολη δεκαετία, η Ελλάδα αποχώρησε από το οικονομικό Πρόγραμμα προσαρμογής τον Αύγουστο του 2018, αλλά, όπως προαναφέρθηκε, η μέτρια διαδρομή ανάκτησης που ξεκίνησε το 2017 ήταν διακόπηκε από το πανδημικό σοκ στις αρχές του 2020.

Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής (δηλαδή, το μείγμα δημοσιονομικής λιτότητας σε συνδυασμό με τις επίσημες φορολογικές εγγυήσεις και τους διάφορους τύπους νομισματικής διευκόλυνσης που παρέχονται από το ευρωσύστημα), σε συνδυασμό με τις εξελίξεις στην θεσμική ποιότητα (συγκεκριμένα, η υποβάθμιση της προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας), μπορεί να αντισταθμίσει το μεγαλύτερο μέρος της σωρευτικής απώλειας του ΑΕΠ μεταξύ 2008 και 2016 (Economidesetal., 2020).

Από την άλλη πλευρά, τα αντίστροφα σενάρια κατά τη διάρκεια της κρίσης χρέους έχουν ως εξής. Πρώτον, τα πράγματα θα μπορούσαν να ήταν πολύ χειρότερα. Παρά τις αντιφατικές απόψεις σχετικά με το περιεχόμενο του προγράμματος διάσωσης, ιδίως όσον αφορά τις προϋποθέσεις δημοσιονομικής λιτότητας, οι αριθμητικές προσομοιώσεις των Economidesetal. (2020) υπονοούν ότι η οικονομική βοήθεια (που παρέχεται από άλλες χώρες και θεσμικά όργανα της ΕΕ, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ) βοήθησε την ελληνική οικονομία για να αποφύγει το χειρότερο σενάριο.

Για παράδειγμα, εάν οι δημοσιονομικές ανάγκες χρηματοδοτούνταν, για παράδειγμα, από υψηλότερους φόρους εισοδήματος και όχι από τις τρεις επίσημες ενισχύσεις, η απώλεια της παραγωγής θα ήταν τεράστια. Επίσης, ακόμη και αν κάποιος είναι πρόθυμος να κάνει την μη ρεαλιστική υπόθεση ότι η ελληνική κυβέρνηση μπορούσε να συνεχίσει να πωλεί τα ομόλογα της στην ιδιωτική αγορά, τα υψηλά επιτόκια της αγοράς που θα έπρεπε να πληρώσει θα είχαν οδηγήσει σε μεγαλύτερη απώλεια παραγωγής από εκείνη που συνέβη πραγματικά.

Άλλωστε, όταν γίνει η υπόθεση ότι η ΕΚΤ δεν ακολούθησε μια προσαρμοστική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα, το μοντέλο των Economidesetal. (2020) παύει να εμφανίζει μια (σταθερή) λύση που υπονοεί (στο βαθμό που κάποιος εμπιστεύεται το μοντέλο αυτό) ότι αυτό το σενάριο θα ήταν μη εφικτό. Δεύτερον, τα πράγματα θα μπορούσαν επίσης να ήταν καλύτερα. Η απώλεια παραγωγής θα μπορούσε να ήταν σημαντικά μικρότερη αν κάποια πράγματα είχαν γίνει ελαφρώς διαφορετικά.

Συγκεκριμένα, η απώλεια παραγωγής κατά το 2008 και το 2016 θα μπορούσε να ήταν περίπου 10% μόνο (πάντα σε σχέση με το έτος εκκίνησης του 2008), εάν η χώρα είχε ακολουθήσει ένα εναλλακτικό μείγμα φορολογικής πολιτικής (για παράδειγμα, μείωση των φόρων εισοδήματος ή αύξηση των δημόσιων επενδύσεων, που χρηματοδοτούνται και από τη μείωση των πληρωμών με μεταφορά χρημάτων), εάν οι μεταρρυθμίσεις στην αγορά προϊόντων είχαν υιοθετηθεί και εφαρμοστεί με ταχύτερο και πιο αποτελεσματικό τρόπο, ώστε ο βαθμός απελευθέρωσης της αγοράς προϊόντων να πλησιάσει αυτόν του μέσου όρου των χωρών της ευρωζώνης · και, πάνω απ' όλα, εάν η θεσμική ποιότητα δεν είχε επιδεινωθεί από το 2008, αλλά απλώς παρέμενε στο προ της κρίσης επίπεδο.

Αρκετοί παράγοντες τέλος, μπορούν να εξηγήσουν την ισχύ και το βάθος της ελληνικής κρίσης (Stournaras, 2019):

- ✓ Πρώτον, το μέγεθος και η ταχύτητα της δημοσιονομικής εξυγίανσης ήταν άνευ προηγουμένου. Αυτό είχε να κάνει πρωτίστως με το γεγονός ότι οι αρχικές μακροοικονομικές ανισορροπίες ήταν πολύ υψηλότερες στην Ελλάδα από ό, τι σε άλλα κράτη μέλη υπό οικονομική πίεση.
- ✓ Δεύτερον, οι φορολογικοί πολλαπλασιαστές αποδείχθηκαν υψηλότεροι από τους αρχικά αναμενόμενους, επιδεινώνοντας την ύφεση. Ως αποτέλεσμα, η οικονομία παγιδεύτηκε σύντομα σε έναν φαύλο κύκλο λιτότητας και ύφεσης.
- ✓ Τρίτον, δεδομένου του μεγέθους των αρχικών δημοσιονομικών ανισορροπιών, δόθηκε αρχικά μεγαλύτερη έμφαση στις αυξήσεις των φόρων παρά στις περικοπές δαπανών, στις μεταρρυθμίσεις που ενισχύουν την ανάπτυξη, στις ιδιωτικοποιήσεις, στην αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και στην αναδιοργάνωση του δημόσιου τομέα.
- ✓ Τέταρτον, η ιδιοσυγκρασιακή αλληλουχία των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων οδήγησε σε μείωση των πραγματικών μισθών περισσότερο από ό, τι είχε αρχικά

προγραμματιστεί, εντείνοντας την ύφεση. Η προσπάθεια μεταρρύθμισης επικεντρώθηκε πολύ περισσότερο στην αγορά εργασίας παρά στις αγορές αγαθών και υπηρεσιών. Ως εκ τούτου, οι ονομαστικοί μισθοί μειώθηκαν γρηγορότερα και πιο έντονα από τις τιμές. Τα νοικοκυριά παρουσίασαν μια τεράστια πτώση της αγοραστικής δύναμης, η οποία, με τη σειρά της, περιόρισε την προσωπική κατανάλωση και ενέτεινε την ύφεση.

- ✓ Πέμπτον, το πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων (NPL) αποδείχθηκε πιο δύσκολο να διαχειριστεί από ό, τι αναμενόταν αρχικά. Κυρίως το αποτέλεσμα της οικονομικής συρρίκνωσης, επιδεινώθηκε περαιτέρω από νομοθετικές αλλαγές, όπως το γενικό μορατόριουμ στις δημοπρασίες πρωτογενούς κατοικίας και η κατάχρηση της προστασίας αποκλεισμού (βάσει του νόμου 3869/2010), καθώς και πολλά άλλα νομικά και δικαστικά εμπόδια. Μια πιο δυναμική ανταπόκριση κατά τα πρώτα χρόνια της κρίσης, με την εφαρμογή των απαραίτητων νομοθετικών αλλαγών πολύ νωρίτερα και την εισαγωγή ενός κεντρικού πλαισίου διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων για τα NPL όπως έχουν κάνει άλλα κράτη μέλη, θα μπορούσε να μειώσει το πρόβλημα πιο γρήγορα και περισσότερο αποτελεσματικά.
- ✓ Έκτον, ορισμένες μεταρρυθμίσεις έμειναν πίσω από το συμφωνημένο χρονοδιάγραμμα λόγω διαφόρων παραγόντων, όπως: ανεπαρκής κυριότητα των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων. λαϊκίστικη ρητορική των πολιτικών, αντιπαλότητα και αποτυχία των πολιτικών κομμάτων να καταλήξουν σε κατανόηση •και η αντίσταση διαφόρων - μικρών και μεγάλων - κατοχυρωμένων συμφερόντων στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις.
- ✓ Έβδομο, οι συζητήσεις για την πολιτική οικονομία στη ζώνη του ευρώ έπαιξαν επίσης τον ρόλο τους στην καθυστέρηση της ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας. Η απόφαση της Ευρωομάδας του Νοεμβρίου 2012 να χορηγήσει περαιτέρω ελάφρυνση του χρέους αναβλήθηκε για αρκετά χρόνια και εφαρμόστηκε μόνο τον Ιούνιο του 2018. Αυτό υπονόμευσε τις προοπτικές ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και παρέτεινε την κρίση.

1.3. Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στον τραπεζικό τομέα της χώρας

Η Ελλάδα γνώρισε μακράν την πιο σημαντική εγχώρια κρίση μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Αν και η ελληνική κρίση ακολούθησε την παγκόσμια κρίση, δεν ήταν αποτέλεσμα των ίδιων παραγόντων. Ο ελληνικός χρηματοπιστωτικός τομέας ήταν ανθεκτικός, ενώ η θέση του ελληνικού δημόσιου τομέα, και ιδίως η προοπτική αναχρηματοδότησης του ελληνικού δημόσιου χρέους, επιδεινώθηκε αρχικά μαζί με άλλες κυβερνήσεις και στη συνέχεια επιδεινώθηκε πολύ περισσότερο. Συγκεκριμένα, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 προκάλεσε μια εκ νέου τιμολόγηση των κινδύνων παγκοσμίως (Malliaropoulos&Migiakis, 2018) που βρήκε το ελληνικό κράτος με υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και υψηλό δημόσιο χρέος σε ένα περιβάλλον απαισιόδοξων αυτοεκπληρούμενων προσδοκιών.

Με την ελληνική οικονομία να βασίζεται κυρίως στις τράπεζες, ο τραπεζικός τομέας θεωρούνταν, σε γενικές γραμμές, ένας σημαντικός τομέας της εγχώριας οικονομίας. Οι ελληνικές τράπεζες το 2008-2009, είχαν αρκετά μεγάλη βάση καταθέσεων (πάνω από 245 δισ. Ευρώ σε καταθέσεις, δηλαδή περίπου το 100% του ΑΕΠ εκείνη την εποχή), η οποία μετατράπηκε σε πιο μακροπρόθεσμα περιουσιακά στοιχεία, όπως κατοικίες και εξοπλισμός, μέσω παροχής πιστώσεων στην οικονομία και υγιούς ροής εσόδων (καθαρά έσοδα από τόκους στο 4,4% των σταθμισμένων περιουσιακών στοιχείων ή περίπου 3% του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων).

Επίσης, ήταν μεταξύ των καλύτερων τραπεζών στην Ευρώπη με δείκτη κεφαλαιακής επάρκειας περίπου 12%, ενώ δεν εκτέθηκαν σε πιστωτικά παράγωγα, όπως τα CDOs, και οι τιτλοποιήσεις στον ίδιο βαθμό με τη μέση ευρωπαϊκή τράπεζα. Επιπλέον, είχαν διαφοροποιήσει τις δραστηριότητές τους και τις πηγές κερδών τους επεκτείνοντας τις δραστηριότητές τους σε χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, ενώ το 2008 το ιδιωτικό χρέος προς το ΑΕΠ που βρίσκονταν περίπου 100% ήταν σημαντικά χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ (150%). Έτσι, στην αρχή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης οι ελληνικές τράπεζες φαίνονταν υγιείς και ανθεκτικές

Ενώ τα θεμελιώδη στοιχεία των ελληνικών τραπεζών παρέμειναν ανθεκτικά κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας κρίσης, ο ελληνικός τραπεζικός τομέας τελικά επηρεάστηκε από την ελληνική κρίση δημόσιου χρέους. Συγκεκριμένα, η κρίση που έπληξε αρχικά τις ελληνικές τράπεζες ήταν αποτέλεσμα κυρίως της ευρείας τιμολόγησης των κινδύνων. Αυτοί οι παράγοντες ήταν αρκετοί για να παγώσουν τη δραστηριότητα της διατραπεζικής αγοράς χρήματος (Engler&Steffen, 2015) ακόμη και για τις μεγαλύτερες και πιο αξιόπιστες τράπεζες παγκοσμίως. Ταυτόχρονα, η αβεβαιότητα για το μέλλον της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ αύξησε τον «κίνδυνο επαναπροσδιορισμού» όπως γίνεται αντιληπτό και την ίδια στιγμή, οι καταθέτες άρχισαν την ανάληψη καταθέσεων από ελληνικές τράπεζες. Μεταξύ 2009 και 2012, οι τράπεζες έχασαν σχεδόν το 40% των καταθέσεων τους (περίπου 90 δις ευρώ) κυρίως από τράπεζες εκτός Ελλάδας.

Ωστόσο, αυτό που ακολούθησε δεν ήταν σύμφωνο με τις εξελίξεις σε άλλες χώρες της ζώνης του ευρώ ή στις ανεπτυγμένες οικονομίες. Εκτός από τις αδυναμίες του διατραπεζικού δανεισμού, το ξέσπασμα της ελληνικής κρίσης δημόσιου χρέους έδωσε το έδαφος για μια σειρά υποβαθμίσεων αξιολόγησης που οδήγησαν προς τα κάτω τόσο τις αξιολογήσεις των περιουσιακών στοιχείων που παρέχονται ως ασφάλεια από τις ελληνικές τράπεζες στις πράξεις νομισματικής πολιτικής της ΕΚΤ όσο και στις ίδιες τις βαθμολογίες των τραπεζών, λόγω των ανώτατων ορίων για την κάθε χώρα. Επομένως, η κρίση δημόσιου χρέους που ξεδιπλώθηκε στην Ελλάδα οδήγησε σε υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας τόσο του ελληνικού κράτους όσο και των ελληνικών τραπεζών.

Από την άλλη πλευρά, λόγω των καλών θεμελιωδών στοιχείων των ελληνικών τραπεζών οι αξιολογήσεις τους αυξήθηκαν σε σχέση με τις αξιολογήσεις του ελληνικού κράτους μεταξύ 2010 και 2013. Αυτή η ασυνήθιστη εξέλιξη δείχνει ότι, τουλάχιστον στην αρχική φάση της ελληνικής κρίσης, οι υποβαθμίσεις των ελληνικών τραπεζών ήταν κυρίως αποτέλεσμα του χαμηλότερου ανώτατου ορίου χώρας λόγω του υψηλού κινδύνου για κάθε χώρα και όχι λόγω της επιδείνωσης των ιδιοσυγκρασιακών στοιχείων τους, δηλαδή συγκεκριμένων τραπεζικών ή ειδικών τομέων (Louri&Migiakis, 2019).

Το 2011-2012 η επίδραση της ελληνικής κρίσης δημόσιου χρέους έγινε ακόμη πιο έντονη καθώς η αβεβαιότητα σχετικά με τη βιωσιμότητα της ένταξης της Ελλάδας

στη ζώνη του ευρώ συσσωρεύτηκε και κορυφώθηκε κατά την περίοδο από την ανακοίνωση έως την εφαρμογή της αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους. Παρόλο που το PSI και το PSI + τελικά βοήθησε στην ανακούφιση της πίεσης στις αποδόσεις των ελληνικών κρατικών ομολόγων, οι συνολικές ζημίες που αναφέρθηκαν στους ισολογισμούς των ελληνικών τραπεζών ήταν σοβαρές (περίπου 45 δισ. ευρώ). Για παράδειγμα, η απόδοση των περιουσιακών στοιχείων των ελληνικών τραπεζών ανήλθε στο - 2,6% για τη χρήση 2012, ενώ η κεφαλαιακή τους επάρκεια υπονομεύθηκε, καθώς τα περιουσιακά στοιχεία κεφαλαίου σε σύνολο μειώθηκαν κατά μέσο όρο περισσότερο από 50% το 2012 (Louri&Migiakis, 2019).

1.4. Η σημασία των διαρθρωτικών αλλαγών στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Σχετικά με την αλληλεπίδραση μεταξύ ενοποίησης χρέους και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, οι Cacciatoreetal. (2016) εξετάζουν τις συνέπειες των μεταρρυθμίσεων της αγοράς εργασίας και των προϊόντων σε ένα νέο κεϋνσιανό μοντέλο ανοικτής οικονομίας με τριβή στην αγορά εργασίας και εισοδο ενδογενών παραγωγών. Δείχνουν ότι χρειάζεται χρόνος για να αποδώσουν οι μεταρρυθμίσεις, συνήθως λίγα χρόνια.

Ταυτόχρονα, τεκμηριώνουν ότι οι μεταρρυθμίσεις, όπως είναι για παράδειγμα, οι περικοπές στην προστασία της εργασίας, ενδέχεται να αυξήσουν προσωρινά την ανεργία, αλλά ενδέχεται να μην έχουν απαραίτητα αποπληθωριστικά αποτελέσματα. Καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η αδυναμία της νομισματικής πολιτικής να δώσει σημαντικό ερέθισμα μετά τις μεταρρυθμίσεις - για παράδειγμα στην περίπτωση μηδενικού κατώτερου ορίου ή ένταξης σε νομισματική ένωση, όπως στην Ελλάδα - μπορεί να μην αποτελεί ουσιαστικό εμπόδιο για τη μεταρρύθμιση.

Η ανταπόκριση των μισθών και των τιμών είναι, επομένως, ένας κρίσιμος παράγοντας στη μελέτη της απόδοσης των προγραμμάτων προσαρμογής στην Ελλάδα (Wolff, 2015). Αυτή η διαδικασία ονομάζεται «εσωτερική υποτίμηση».

Οι πολιτικές για την αγορά εργασίας και προϊόντων έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εσωτερική υποτίμηση. Οι Ioannides&Pissarides (2015) έκαναν μια ισχυρή υπόθεση για τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, οι Gourinchasetal (2017) υποστήριξαν ότι οι αυξήσεις στην αγορά προϊόντων συνέβαλαν σημαντικά στην έλλειψη ελληνικής ανάκαμψης το 2014 και το 2015.

Στο πλαίσιο του προγράμματος προσαρμογής της, η Ελλάδα θέσπισε μια σειρά διαφορετικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων (ΟΟΣΑ, 2018). Αυτά είχαν ως στόχο να κάνουν την οικονομία πιο ευέλικτη και να διευκολύνουν τις προσαρμογές από την πλευρά της προσφοράς. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2018), οι μισθοί μειώθηκαν σημαντικά κατά το πρόγραμμα προσαρμογής, αλλά ο αντίκτυπος στις εξαγωγές ήταν περιορισμένος.

Μια έκθεση ανέλυσε την επίδραση των δύο πρώτων προγραμμάτων προσαρμογής στις ελληνικές εξαγωγές (Grosetal., 2015). Διαπίστωσαν ότι οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών που θα μπορούσαν να επωφεληθούν από μια «εσωτερική υποτίμηση» ανέρχονται μόνο στο 12% του ΑΕΠ, σε σύγκριση με περίπου 25% για την Πορτογαλία και πολύ υψηλότερες τιμές για τις περισσότερες άλλες μικρές χώρες της ζώνης του ευρώ. Αυτό θα μπορούσε να σημαίνει ότι, ακόμη και αν πραγματοποιηθεί η προβλεπόμενη προσαρμογή των μισθών και των τιμών, ο βαθμός στον οποίο η οικονομία της Ελλάδας θα μπορούσε να ανακάμψει γρήγορα περιοριζόταν ούτως ή άλλως.

Οι Andersonetal (2014) χρησιμοποιώντας το Παγκόσμιο Ολοκληρωμένο Νομισματικό και Φορολογικό Μοντέλο του ΔΝΤ υπολόγισαν τον μακροοικονομικό αντίκτυπο της εφαρμογής μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας και προϊόντων στην περιφέρεια του ευρώ (Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία και Ισπανία). Συγκεκριμένα, υποθέτοντας ότι η περιφέρεια του ευρώ μειώνει το ήμισυ του χάσματος του κανονισμού για την αγορά προϊόντων (PMR) στα σύνορα του ΟΟΣΑ, οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι οι μεταρρυθμίσεις θα αυξήσουν το ΑΕΠ κατά 4,2% σε 5 χρόνια.

Διαπιστώνουν επίσης ότι οι μεταρρυθμίσεις στην αγορά προϊόντων θα αυξήσουν σημαντικά το ΑΕγχΠ από τις μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας ή τις φορολογικές μεταρρυθμίσεις, αν και θα υπάρξει κάποια θετική διαρροή από την

πραγματοποίηση όλων των μεταρρυθμίσεων ταυτόχρονα. Μια τέτοια μελέτη εγείρει το ερώτημα: δεδομένου ότι η Ελλάδα έχει εφαρμόσει τόσο φιλικές προς την ανάπτυξη διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, γιατί πέρασε μια τόσο μεγάλη οικονομική συρρίκνωση; Αυτό μπορεί να έχει να κάνει με την αλληλουχία των φορολογικών μεταρρυθμίσεων και της αγοράς εργασίας, καθώς και με το μέγεθος των πολλαπλασιαστών εκείνη τη στιγμή.

Η έρευνα των Gourinchasetal. (2016) παρέχει την πρώτη συστηματική ανάλυση των μακροοικονομικών πτυχών της ελληνικής ύφεσης. Επιβεβαιώνοντας ποσοτικά ένα μεγάλο μέρος της ανάλυσής τους, οι ερευνητές Chodorow-Reichetal. (2019) χρεώνουν περίπου το ήμισυ της πτώσης στην παραγωγή στη δημοσιονομική προσαρμογή. Ενώ χρησιμοποιούν τα συνολικά έσοδα για να συμπεράνουν τις επιδράσεις ενός ενιαίου φορολογικού συντελεστή, η μοντελοποίηση και η μέτρηση διαφορετικών φορολογικών συντελεστών οδηγεί στο πιο σύνθετο συμπέρασμα, σύμφωνα με το οποίο η φορολογική πλευρά είναι τουλάχιστον εξίσου σημαντική με την πλευρά των δαπανών στην διαδικασία της προσαρμογής, ειδικά στα τελευταία χρόνια της ύφεσης.

Μια άλλη σημαντική συνεισφορά των Chodorow-Reichetal. (2019) είναι ότι, στο μοντέλο τους, οι ενδογενείς κινήσεις στο TFP από τη χρήση αναδύονται ως βασικός μηχανισμός διάδοσης των διαφόρων σοκ, ενώ επιβάλλουν σταθερό TFP.3 Τέλος, οι Gourinchas, Philippon και Vayanos (2016) έθεσαν εξωτερικά παραμέτρους που συνεπάγονται σχετικά υψηλό βαθμό ακαμψίας τιμών και μισθών και διαπιστώνουν ότι αυτές οι δυσκαμψίες βοηθούν το μοντέλο να δημιουργήσει την ανάκαμψη και την ύφεση.

Η ελληνική εμπειρία της κρίσης συνέβη σε αντίθεση με προηγούμενες θεωρήσεις σχετικά με την «διαρκή» ανάπτυξη στην ευρύτερη ζώνη του ευρώ. Για παράδειγμα, οι Schmitt-Grohé και Uribe (2016) τονίζουν το πρόβλημα της πτωτικής ακαμψίας των ονομαστικών μισθών στην αποτροπή της εσωτερικής υποτίμησης για αρκετές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας μεταξύ 2008 και 2011, αλλά στην Ελλάδα οι ονομαστικοί μισθοί μειώθηκαν κατά 18% από το υψηλότερο σημείο τους το 2010 και οι ονομαστικές τιμές μειώθηκαν κατά 7% από το υψηλότερο σημείο τους το 2012.

Αυτή η διαφορά υποδηλώνει ότι η ακαμψία των μισθών προς τα κάτω μπορεί να εξαρτάται από την επιμονή και τη σοβαρότητα των σοκ. Η βιβλιογραφία που αναφέρεται στη ζώνη του ευρώ (Gopinathetal., 2017) υπογραμμίζει τις μειώσεις στο TFP και την επιδείνωση της κατανομής πόρων στην Ισπανία και την Ιταλία πριν από την κρίση, αλλά για διάφορες ελληνικές βιομηχανίες δεν παρατηρούνται σημαντικές μειώσεις στην τάση TFP κατά τη διάρκεια της οικονομικής ανάπτυξης.

Οι Dellasetal., (2018) επισημαίνουν τη φορολογική πλευρά της δημοσιονομικής ενοποίησης και την ενίσχυση της μείωσης της μετρημένης οικονομικής δραστηριότητας από έναν αρκετά ανεπίσημο τομέα. Οι Fakosetal., (2018) παρουσιάζουν στοιχεία σε εταιρικό επίπεδο ότι περίπου το ήμισυ της πτώσης στις μεταποιητικές επενδύσεις οφείλεται στους αυστηρότερους πιστωτικούς περιορισμούς και το άλλο μισό από τη χαμηλότερη παραγωγικότητα και ζήτηση.

Επιπρόσθετα, οι Gourinchasetal., (2016) συνάγουν μια σημαντική αύξηση στο σοκ της τιμής που οφείλεται στην έλλειψη ανάκαμψης στην οικονομική δραστηριότητα και στη σημαντική μείωση του σοκ των μισθών που αντιστοιχεί στη μείωση των μισθών,

Οι Arkolakisetal., (2017) τεκμηριώνουν τη διαφορά μεταξύ των εμπειριών της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, όπου το μεγαλύτερο μέρος της εξωτερικής προσαρμογής οφείλεται σε αυξήσεις των εξαγωγών και στην εμπειρία της Ελλάδας όπου λογίζεται όλη η εξωτερική προσαρμογή από μείωση των εισαγωγών.

1.5. Σημερινές προκλήσεις της ελληνικής οικονομίας

Παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί μέχρι στιγμής, παραμένουν σημαντικές προκλήσεις που σχετίζονται με την κρίση. Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην έκθεσή της για το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο του 2019, επισημαίνει ότι η Ελλάδα αντιμετωπίζει υπερβολικές μακροοικονομικές ανισορροπίες. Ειδικότερα, οι κύριες προκλήσεις της ελληνικής οικονομίας σήμερα είναι οι εξής (Stournaras, 2019):

- ✓ Το υψηλό απόθεμα μη εξυπηρετούμενων δανείων (NPL), το οποίο μειώνει την ικανότητα δανεισμού των τραπεζών και καθυστερεί την ανάκαμψη των επενδύσεων και της οικονομικής δραστηριότητας
- ✓ Το υψηλό δημόσιο χρέος (του οποίου η βιωσιμότητα βελτιώθηκε σημαντικά μεσοπρόθεσμα με τα μέτρα που έλαβε η ηΕυρωομάδα τον Ιούνιο του 2018) δημιουργεί αβεβαιότητα σχετικά με την ικανότητα της χώρας να εξοφλήσει το χρέος της μακροπρόθεσμα, αυξάνοντας το κόστος δανεισμού τόσο για το δημόσιο όσο και για τον ιδιωτικό τομέα, και παρεμποδίζοντας τις προοπτικές ανάπτυξης. Επιπλέον, η διατήρηση μεγάλων πρωτογενών πλεονασμάτων για παρατεταμένη περίοδο (π.χ. 3,5% του ΑΕΠ έως το 2022) επηρεάζει αρνητικά την αύξηση του ΑΕΠ. Η περιοριστική επίδραση των μεγάλων πρωτογενών πλεονασμάτων είναι ακόμη πιο έντονη όταν συνοδεύεται από πολύ υψηλή φορολογία, η οποία αυξάνει τον άτυπο τομέα της οικονομίας και την υποεκτέλεση των δημοσίων επενδύσεων.
- ✓ Το ακόμα και σήμερα, αρνητικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και η αρνητική καθαρή διεθνής επενδυτική θέση.
- ✓ Ο αργός ψηφιακός μετασχηματισμός της οικονομίας. Με βάση τον ψηφιακό δείκτη οικονομίας και κοινωνίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα για το έτος 2019 κατατάσσεται 26η μεταξύ των 28 χωρών της ΕΕ, γεγονός που συνεπάγεται υψηλό κίνδυνο τεχνολογικής υστέρησης και ψηφιακού αναλφαριθμητισμού.
- ✓ Το ακόμη και σήμερα, υψηλό ποσοστό ανεργίας, το οποίο δημιουργεί ανισότητες που απειλούν την κοινωνική συνοχή και αυξάνει τον κίνδυνο διάβρωσης του ανθρώπινου κεφαλαίου.
- ✓ Η προβλεπόμενη δημογραφική μείωση (λόγω της γήρανσης του πληθυσμού και της μετανάστευσης προς τα έξω), η οποία ασκεί πτωτική πίεση στην πιθανή ανάπτυξη.
- ✓ Η πολυετής ύφεση άφησε ένα εξαιρετικά μεγάλο κενό επενδύσεων και κινδυνεύει να βλάψει μόνιμα την παραγωγική ικανότητα της ελληνικής οικονομίας μέσω ενός φαινομένου υστέρησης. Οι εσωτερικές εκτιμήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος δείχνουν ότι το καθαρό μετοχικό κεφάλαιο της ελληνικής οικονομίας (σε σταθερές τιμές του 2010) μειώθηκε κατά 65,1 δισεκατομμύρια ευρώ την περίοδο 2010-2016. Προκειμένου να αυξηθεί το καθαρό απόθεμα κεφαλαίου κατά την επόμενη δεκαετία σε επίπεδα πριν από

την κρίση, ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές πρέπει να αυξηθεί κατά περίπου 10% ετησίως έως το 2029. Εξαιρουμένων των επενδύσεων στον τομέα των κατοικιών, ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές πρέπει να παρουσιάσει αύξηση κατά περίπου 5% ετησίως έως το 2029.

- ✓ Χωρίς να αγνοεί κανείς τις επιπτώσεις της σχετικά χαμηλής εγχώριας ζήτησης, το υψηλότερο κόστος κεφαλαίου και τους περιορισμούς χρηματοδότησης που εμποδίζουν τις νέες επενδύσεις, το επιχειρηματικό περιβάλλον δεν μπορεί να θεωρηθεί φιλικό προς τις επενδύσεις και αποθαρρύνει τις επενδύσεις. Αυτό οφείλεται στους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές, στην υπερβολική γραφειοκρατία, στην ύπαρξη εμποδίων και περιορισμών που έχουν αποδειχθεί ότι παρεμποδίζουν τις επενδύσεις και καθυστερήσεων στις δικαστικές διαδικασίες και αποφάσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, πρέπει να σημειωθεί ότι η ανταγωνιστικότητα χωρίς τον επηρεασμό των τιμών, η λεγόμενη «διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα», δεν είναι μόνο χαμηλή σε σύγκριση με τους ευρωπαϊούς εταίρους, αλλά στην πραγματικότητα έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια, σύμφωνα με την μέτρηση του επιχειρηματικού δείκτη της Παγκόσμια Τράπεζα (Οκτώβριος 2018), του παγκόσμιου δείκτη ανταγωνιστικότητας του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (Οκτώβριος 2018) και την παγκόσμια κατάταξη ανταγωνιστικότητας για το 2019 του Παγκόσμιου Κέντρου Ανταγωνιστικότητας IMD.

2. Μακροοικονομικοί παράγοντες της ελληνικής οικονομικής κρίσης

2.1. Η κατάσταση της χώρας πριν το πρώτο Μνημόνιο

Η ισχυρή αναπτυξιακή απόδοση της Ελλάδας την δεκαετία πριν την οικονομική κρίση βασίστηκε σε μη βιώσιμους παράγοντες. Με μέσο όρο αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ στο 4% ετησίως μεταξύ 2000 και 2009, έναντι 2% στη ζώνη του ευρώ, το χάσμα εισοδήματος της Ελλάδας με το μέσο όρο της ζώνης του ευρώ μειώθηκε από 25 σε περίπου 10 τοις εκατό. Αυτό αντανάκλυνε την έκρηξη της εγχώριας ζήτησης, ιδίως στην κατανάλωση και στις επενδύσεις σε κατοικίες.

Η υψηλή αύξηση των πραγματικών μισθών, η ταχεία αύξηση των πιστώσεων - υποστηριζόμενη από την απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού τομέα και τα χαμηλά πραγματικά επιτόκια που συνδέονταν με την υιοθέτηση του ευρώ - και η χαλαρή δημοσιονομική πολιτική συνέβαλαν στην έντονη ανάπτυξη. Κατά την περίοδο 2000-2009, το εξωτερικό εμπόριο επέβαλε ώθηση στην ανάπτυξη και το μερίδιο των εξαγωγών στο ΑΕΠ μειώθηκε από 25 σε 19 τοις εκατό (European Commission, 2014).

Η έκρηξη απορρόφησης και η ασθενής εξωτερική ανταγωνιστικότητα προκάλεσαν μια γρήγορη αύξηση των εξωτερικών ανισορροπιών. Η πραγματική αύξηση των μισθών ξεπερνούσε σταθερά τα κέρδη της παραγωγικότητας κατά την τελευταία δεκαετία, εν μέρει αντανάκλωντας τις διαρροές από τις πολύ υψηλές αυξήσεις των μισθών του δημοσίου. Η προκύπτουσα αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας μείωσε την εξωτερική ανταγωνιστικότητα, ιδίως σε σχέση με την υπόλοιπη ζώνη του ευρώ.

Η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία της Ελλάδας (REER) εκτιμήθηκε κατά περίπου 10-20 τοις εκατό, ανάλογα με τον αποπληθωριστή που χρησιμοποιήθηκε, για την περίοδο 2000-2009 και σύμφωνα με τους υπολογισμούς των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπερεκτιμήθηκε κατά 10 έως 20 τοις εκατό το 2009. Ο συνδυασμός της μεγάλης αύξησης της εγχώριας ζήτησης και της επιδεινούμενης

εξωτερικής ανταγωνιστικότητας μεταφράστηκε σε μια ραγδαία επιδείνωση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών, το οποίο ανήλθε στο 14% του ΑΕΠ το 2008 (EuropeanCommission, 2014).

Οι δημοσιονομικές ανισορροπίες παρέμειναν επίμονα υψηλές. Δεδομένου ότι η Ελλάδα υπέβαλε το πρώτο της πρόγραμμα σταθερότητας τον Δεκέμβριο του 2000 (λίγο μετά την απόφαση ότι η Ελλάδα θα υιοθετήσει το ευρώ), το οποίο έθεσε μεσοπρόθεσμο στόχο μιας ισορροπημένης δημοσιονομικής θέσης, ο στόχος αυτός δεν επιτεύχθηκε ποτέ. Ακόμη χειρότερα, το συνολικό υπόλοιπο δεν ήταν ποτέ κάτω από το 3% του ΑΕΠ.

Οι δημοσιονομικοί στόχοι χάθηκαν, παρά το καλό οικονομικό περιβάλλον, λόγω συστηματικών υπερβολικών δαπανών, ενδημικής φοροδιαφυγής και επίμονων υπερβολικά αισιόδοξων προβλέψεων φορολογικών εσόδων. Το μέγεθος του δημόσιου τομέα αυξήθηκε από 44% του ΑΕΠ το 2000 σε πάνω από 50% το 2009, όχι μόνο απορροφώντας τη διαθέσιμη εξωτερική χρηματοδότηση, αλλά και συσσωρεύοντας πόρους του ιδιωτικού τομέα και επομένως προκαλώντας εξασθένηση των οικονομικών επιδόσεων. Επιπλέον, τα μη μεταρρυθμισμένα συστήματα υγείας και συνταξιοδότησης αποτελούσαν απειλή για τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών (EuropeanCommission, 2014).

2.2. Το πρώτο Μνημόνιο. Προσδοκίες και πραγματικότητα

Τον Απρίλιο του 2010, οι αρχές ζήτησαν επίσημη οικονομική βοήθεια. Η κυβέρνηση αντιμετώπισε σημαντικές ανάγκες δημοσιονομικής χρηματοδότησης τον Απρίλιο και τον Μάιο του 2010. Οι ανάγκες του Απριλίου καλύφθηκαν μέσω της έκδοσης ομολόγων - 8 δισ. Ευρώ σε πενταετή ομόλογα στις 25 Ιανουαρίου, 5 δισ. Ευρώ σε δεκαετή ομόλογα στις αρχές Μαρτίου και 5 δισ. Ευρώ σε επταετή ομόλογα στα τέλη Μαρτίου - αλλά σε υψηλή τιμή (το μέσο επιτόκιο υπερέβη το 6%).

Μετά την περαιτέρω επιδείνωση των συνθηκών της αγοράς κατά τη διάρκεια του Απριλίου, οι αρχές ζήτησαν διμερή χρηματοδοτική βοήθεια από τα κράτη μέλη της

ζώνης του ευρώ και μια εφεδρική ρύθμιση από το ΔΝΤ. Μια κοινή αποστολή ΕΚ-ΕΚΤ-ΔΝΤ εστάλη στην Αθήνα στις 21 Απριλίου 2010 για να συζητήσει ένα πακέτο πολιτικής για την αποκατάσταση της μακροοικονομικής σταθερότητας και της βιώσιμης μακροπρόθεσμης ανάπτυξης (EuropeanCommission, 2010).

Η συμφωνία σε τεχνικό επίπεδο επιτεύχθηκε στις 2 Μαΐου 2010 σχετικά με ένα ολοκληρωμένο πακέτο πολιτικής για την περίοδο 2010-13 και υποστηρίχτηκε από επίσημη χρηματοδότηση συνολικού ποσού 110 δισεκατομμυρίων ευρώ. Την ίδια ημέρα, η Ευρωομάδα ενέκρινε το πρόγραμμα πολιτικής και ενέκρινε διμερή δάνεια από τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ ύψους 80 δισεκατομμυρίων ευρώ. Στις 9 Μαΐου, το συμβούλιο του ΔΝΤ ενέκρινε συμφωνία για 30 δισ. Ευρώ.

Το πρόγραμμα πολιτικής προέβλεπε μια πολύ μεγάλη μακροοικονομική προσαρμογή, ιδίως στον δημόσιο τομέα. Το δημοσιονομικό ισοζύγιο προβλέπεται να μειωθεί από σχεδόν 14 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2009 σε κάτω από το 3 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2014 . Σε σχέση με μια αμετάβλητη γραμμή αναφοράς, αυτό θα απαιτήσει φορολογικά μέτρα ύψους 13% του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2010-2014, πέραν εκείνων που έχουν ήδη εφαρμοστεί το 2010 (εκτιμάται από τις υπηρεσίες της Επιτροπής στο 5½% του ΑΕΠ) (EuropeanCommission, 2010).

Ο δείκτης χρέους αναμένονταν να αρχίσει να μειώνεται το 2014, αλλά θα παραμείνει πάνω από 30 εκατοστιαίες μονάδες πάνω από το επίπεδο του 2009 το 2014. Δημοσιονομικές, εισοδηματικές και διαρθρωτικές πολιτικές, καθώς και αύξηση που οφείλεται σε πιστωτικές κρίσεις στον δείκτη ταμειυτηρίου του ιδιωτικού τομέα αναμένεται να προκαλέσουν μείωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε περίπου 5½ τοις εκατό του ΑΕΠ το 2013. Το καθαρό εξωτερικό χρέος θα πρέπει να αρχίσει να μειώνεται το 2013 αφού κορυφωθεί λίγο κάτω από το 120% του ΑΕΠ.

Πίνακας 1. Στοιχεία και προβλέψεις του πρώτου μνημονίου

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ισοζύγιο γενικής κυβέρνησης,	n.a.	-10.5	-14.2	-15.6	-15.9	-15.6
Ισορροπία γενικής κυβέρνησης,	-13.6	-8.0	-7.6	-6.5	-4.9	-2.6
Υπόλοιπο πρωτογενούς ελλείμματος	-8.6	-2.4	-1.0	0.9	3.2	5.9
Πληρωμές τόκων	5.0	5.6	6.6	7.5	8.1	8.5
Ακαθάριστο χρέος γενικής κυβέρνησης	115.1	133.2	145.2	148.8	149.6	148.4
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών	-13.1	-10.8	-8.4	-6.9	-5.6	-4.3
Εμπορικό ισοζύγιο	-10.2	-7.3	-4.7	-3.2	-1.9	-0.6
Μη εμπορικά είδη	-2.9	-3.6	-3.8	-3.8	-3.7	-3.6

Πηγή:European Commission (2010).

2.3. Η ανάγκη για το δεύτερο Μνημόνιο

Το μέγεθος των απαιτούμενων μέτρων δημοσιονομικής εξυγίανσης κατά την περίοδο 2010-2013 υπερβαίνει κατά πολύ την απαιτούμενη μείωση του δημόσιου ελλείμματος. Αυτό ήταν μια πηγή παρεξήγησης με τις αρχές. Σε ένα βασικό σενάριο που προβάλλει τις δημοσιονομικές εξελίξεις σε αμετάβλητη πολιτική, το δημόσιο έλλειμμα θα αυξηθεί αντανακλώντας, μεταξύ άλλων, την αρνητική αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ, την αύξηση των δαπανών για τόκους και τα επιδόματα ανεργίας, καθώς και την αύξηση των δημοσίων μισθών και των συντάξεων.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης από το 2010 έως το 2014 - 18 τοις εκατό του ΑΕΠ, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων που ανακοινώθηκαν πριν από τον Μάιο του 2010 - υπερβαίνουν κατά πολύ τις 11 εκατοστιαίες μονάδες μείωσης του ελλείμματος του ΑΕΠ κατά την ίδια περίοδο.

Ωστόσο, αναθεωρήθηκαν οι δημοσιονομικοί στόχοι για το 2012 και τα επόμενα έτη. Οι στόχοι έχουν προσαρμοστεί ώστε να ληφθούν υπόψη οι δυσμενείς μακροοικονομικές εξελίξεις, διασφαλίζοντας παράλληλα ότι, κατά την περίοδο του προγράμματος, θα υπάρξει επαρκής πρόοδος προς την επίτευξη του στόχου του δείκτη χρέους προς το ΑΕΠ 120 τοις εκατό έως το 2020. Το πρόγραμμα βασίζεται στον στόχο φθάνοντας σε ένα πρωτογενές έλλειμμα 1 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2012 και ένα πρωτογενές πλεόνασμα 4,5 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2014 (European Commission, 2017).

Λαμβάνοντας υπόψη τις εξοικονομήσεις που προέκυψαν από την αναδιάρθρωση του χρέους, αυτή η δημοσιονομική πορεία βαθμονομείται ώστε να είναι συνεπής με τη διόρθωση του υπερβολικού έλλειμμα το 2014, όπως προβλέπεται κατά την έναρξη του πρώτου προγράμματος. Το πρωτογενές πλεόνασμα του 2014 θα πρέπει να διατηρηθεί σε τόσο υψηλό επίπεδο για αρκετά χρόνια. Η εμπειρία άλλων χωρών της ΕΕ δείχνει, ωστόσο, ότι ένα πρωτογενές πλεόνασμα τέτοιου μεγέθους δεν είναι δυσανάλογο και κοινωνικά ανεκτό. Σε κάθε περίπτωση, αυτοί οι στόχοι είναι χαμηλότεροι από ό, τι απαιτείται στο πρώτο πρόγραμμα.

Στις αρχές του 2012, η κυβέρνηση ενέκρινε ένα νέο πακέτο φορολογικών μέτρων. Αυτά τα μέτρα (1,5 τοις εκατό του ΑΕΠ) είναι όλα από πλευράς δαπανών του προϋπολογισμού. Είναι η πρώτη φορά από τον Μάιο του 2010 που η εκ νέου βαθμονόμηση της δημοσιονομικής στρατηγικής δεν συνοδεύτηκε από αύξηση των φόρων, αν και το πρόγραμμα είχε προβλέψει, από την αρχή, μια έντονη πορεία ενοποίησης με βάση τις δαπάνες. Εάν εφαρμοστεί πλήρως, το νέο πακέτο θα επιτρέψει την επίτευξη του στόχου πρωτογενούς ελλείμματος του 2012.

Ωστόσο, οι τρέχουσες προβλέψεις αποκαλύπτουν μεγάλα δημοσιονομικά κενά το 2013-14. Οι τρέχουσες προβλέψεις αποκαλύπτουν ένα σωρευτικό δημοσιονομικό χάσμα το 2013-14 της τάξης του 5½% του ΑΕΠ. Επομένως, οι σημαντικές πρόσθετες περικοπές δαπανών θα πρέπει να ανακοινωθούν και να εγκριθούν από την Ελλάδα τους

επόμενους μήνες, ιδίως όταν η Ελλάδα ενημερώνει τον μεσοπρόθεσμο προϋπολογισμό της (μεσοπρόθεσμη δημοσιονομική στρατηγική ή ΠΜΔΣ) τον Μάιο του 2012. Προκειμένου να προετοιμάσει αυτά τα μέτρα, η κυβέρνηση ξεκίνησε μια ανασκόπηση των προγραμμάτων δημοσίων δαπανών. Για να περιοριστεί ο αρνητικός αντίκτυπος στην πιθανή ανάπτυξη, τα πρόσθετα μέτρα πρέπει να βασίζονται στις δαπάνες. Η ανασκόπηση αναμένεται να επικεντρωθεί και να συμβάλει στην εξοικονόμηση κοινωνικών μεταβιβάσεων, διατηρώντας παράλληλα τη βασική κοινωνική προστασία, την άμυνα και την αναδιάρθρωση της κεντρικής και τοπικής διοίκησης. Η μείωση της δημόσιας απασχόλησης μέσω απολύσεων και ο κανόνας πρόσληψης 1 ατόμου για 5 άτομα που συνταξιοδοτούνται αναμένονταν να συμβάλει επίσης στη μείωση των κρατικών δαπανών (European Commission, 2017).

Όλες οι κύριες συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης συρρικνώθηκαν σημαντικά το 2011. Η τελική εγχώρια ζήτηση εκτιμάται ότι έχει συρρικνωθεί, σε πραγματικούς όρους, κατά 9%. Η ιδιωτική κατανάλωση αναμένεται να συρρικνωθεί κατά περίπου 7¼ τοις εκατό, σύμφωνα με τη συρρίκνωση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος, και τις προσπάθειες των νοικοκυριών να αυξήσουν τις αποταμιεύσεις ως απάντηση στην αβεβαιότητα στην αγορά εργασίας.

Η κρατική κατανάλωση έχει επίσης μειωθεί έντονα, ενώ οι επενδύσεις, σε πολύ χαμηλό ιστορικό επίπεδο (το μισό από το 2007 σε πραγματικούς όρους) έχουν συρρικνωθεί σε διψήφιο ποσοστό, περίπου 17 τοις εκατό. Αυτές οι τάσεις αναμένεται να συνεχιστούν, αν και ο ρυθμός συρρίκνωσης στην κατανάλωση και τις επενδύσεις θα πρέπει να είναι μικρότερος από το 2011. Η οικονομική δραστηριότητα συνολικά, το 2012, συρρικνώθηκε, αν και με σημαντικούς αρνητικούς κινδύνους και επιπτώσεις για τα επόμενα έτη. Η ανάκαμψη, η οποία αναμενόταν προηγουμένως για το επόμενο έτος, θα καθυστερήσει περαιτέρω. Μόνο το 2014 αναμένονταν να επιστρέψουν οι θετικοί ετήσιοι ρυθμοί αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ.

Οι καθαρές εξαγωγές συνέβαλαν περίπου 2,4 εκατοστιαίες μονάδες στο ΑΕΠ το 2011 και είναι πιθανό να παραμείνουν η μόνη πηγή ανάπτυξης το 2012. Συνολικά, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών αυξήθηκαν κατά περίπου 2½% σε πραγματικούς όρους το 2011, πολύ λιγότερο από ό, τι αναμενόταν προηγουμένως, λόγω της αποδυνάμωσης της ΕΕ και της παγκόσμιας ζήτησης. Κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2011, η αύξηση των εξαγωγών αγαθών επιβραδύνθηκε και, ως αποτέλεσμα, για το

σύνολο του έτους, ο ρυθμός ανάπτυξής τους ήταν μικρότερος από το μισό σε σχέση με το 2010. Οι εξαγωγές υπηρεσιών, στο 3½ τοις εκατό, σημείωσαν ανοδική πορεία. Ενώ η κοινωνική αναταραχή στην Αθήνα αποθάρρυνε τους τουρίστες, η υπόλοιπη χώρα είχε καλή απόδοση και φάνηκε να επωφελείται από την πολιτική αβεβαιότητα στις χώρες της Βόρειας Αφρικής. Το 2012, οι εξαγωγές αυξήθηκαν με μέτριους ρυθμούς που δεν υπερβαίνουν πολύ το 3% (EuropeanCommission, 2017).

2.4 Η κατάσταση μετά το τρίτο Μνημόνιο στην Ελλάδα

Η Ελλάδα ολοκλήρωσε με επιτυχία το πρόγραμμα υποστήριξης σταθερότητας του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ESM) στις 20 Αυγούστου 2018. Μετά το τέλος αυτού του προγράμματος, η Ελλάδα έχει ενσωματωθεί στο τακτικό πλαίσιο οικονομικής εποπτείας για τα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου για τον συντονισμό της οικονομικής πολιτικής. Προκειμένου να ανταποκριθεί στις συγκεκριμένες ανάγκες και προκλήσεις της Ελλάδας, η Επιτροπή έχει ενεργοποιήσει την ενισχυμένη εποπτεία για την Ελλάδα βάσει του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 472/2013 από τις 21 Αυγούστου 2018.

Η απόφαση αυτή αναγνωρίζει το γεγονός ότι Μεσοπρόθεσμα, η Ελλάδα πρέπει να συνεχίσει να υιοθετεί μέτρα για την αντιμετώπιση των πηγών ή των πιθανών πηγών οικονομικών και χρηματοοικονομικών δυσκολιών, εφαρμόζοντας παράλληλα διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την υποστήριξη μιας ισχυρής και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης (EuropeanCommission, 2018).

Η Ελλάδα έχει αποχωρήσει από το πρόγραμμα ESM με σταθερή ανάπτυξη και η πρόκληση είναι τώρα να διασφαλίσει ότι αυτή η ανάπτυξη ενισχύεται και διατηρείται. Το πραγματικό ΑΕΠ επιταχύνθηκε το πρώτο εξάμηνο του έτους, με ανάπτυξη που έφτασε το 2,1% σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2017. Επιτεύχθηκε μέσω μιας πολύ ισχυρής αύξησης του πρώτου τριμήνου 2,5% σε ετήσια βάση, που αντιστοιχεί σε αύξηση 0,9% qoq (εποχικά προσαρμοσμένη), και πιο μέτρια ανάπτυξη το δεύτερο τρίμηνο του 1,8% σε ετήσια βάση, που αντιστοιχεί σε 0,2% qoq.

Η ανάπτυξη υποστηρίχθηκε κυρίως από τις πολύ ισχυρές εξαγωγικές επιδόσεις: τόσο οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών παρουσίασαν αύξηση σε ποσοστό 8% σε πραγματικούς όρους, ενώ οι εισαγωγές παρέμειναν συγκρατημένες. Η ιδιωτική κατανάλωση συνέχισε να αυξάνεται κατά τα δύο πρώτα τρίμηνα, παρέχοντας περαιτέρω ώθηση στην αύξηση του ΑΕΠ. Οι επενδύσεις, ωστόσο, μειώθηκαν σημαντικά σε σύγκριση με την υψηλή βάση που προήλθε από τις μεγάλες αγορές εξοπλισμού το 2017. Οι κατασκευές από την άλλη πλευρά δείχνουν σημάδια ανάκαμψης, καθώς τόσο οι επενδύσεις σε ακίνητα σε κατοικίες όσο και σε μη κατοικίες παρουσίασαν ανάπτυξη τα δύο πρώτα τρίμηνα μετά από αρκετά χρόνια συνεχούς παρακμής (European Commission, 2018).

3. Μεθοδολογία έρευνας

3.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με τις μακροοικονομικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Για τον λόγο αυτό, κρίνεται απαραίτητο να διασαφηνιστούν τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας.

3.2. Τα ερευνητικά ερωτήματα

Στην συνέχεια, ορίζονται τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας.

1. Ποιες είναι οι απόψεις των ερωτώμενων σχετικά με την επίπτωση των μακροοικονομικών μεταβολών της οικονομικής κρίσης στην ζωή;
2. Ποιες είναι οι απόψεις των ερωτώμενων σχετικά με την διαχείριση των μακροοικονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης;
4. Επηρεάζουν οι δημογραφικοί παράγοντες τον τρόπο απάντησης των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα;

3.3. Το ερωτηματολόγιο και το δείγμα της έρευνας

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας αποτελείται από συνολικά 22 ερωτήσεις που είναι χωρισμένες σε τρία τμήματα. Το πρώτο τμήμα του ερωτηματολογίου

αποτελούνταν από έξι ερωτήσεις που διερευνούσαν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος. Το δεύτερο τμήμα του ερωτηματολογίου περιελάμβανε οκτώ ερωτήσεις που διερευνούσαν τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα σχετικά με την επίπτωση των μακροοικονομικών μεταβολών της οικονομικής κρίσης στην ζωή. Το τρίτο τμήμα του ερωτηματολογίου περιελάμβανε οκτώ ερωτήσεις που διερευνούσαν τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα σχετικά με την διαχείριση των μακροοικονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης.

Εξάλλου, η αξιοπιστία το ερωτηματολογίου ήταν ιδιαίτερα υψηλή, καθώς η τιμή του α του Cronbach ήταν πολύ ικανοποιητική, τόσο για το σύνολο του ερωτηματολογίου, όσο και για τα επιμέρους τμήματά του, όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί. Οι αναλυτικοί πίνακες παρουσιάζονται στο παράρτημα της παρούσας εργασίας. Τέλος, σημειώνεται ότι το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε μέσω googleforms και διανεμήθηκε ηλεκτρονικά σε 91 άτομα με την μέθοδο δειγματοληψίας ευκολίας.

Πίνακας 2. Έλεγχος αξιοπιστίας ερωτηματολογίου

Τμήμα ερωτηματολογίου	Επιμέρους ερωτήσεις	Τιμή Cronbach's α
<i>Συνολικό ερωτηματολόγιο</i>	22	0.658
<i>Τμήμα Β</i>	8	0.776
<i>Τμήμα Γ</i>	8	0.709

3.4. Στατιστικές μέθοδοι επεξεργασίας δεδομένων.

Μετά την συλλογή τους, τα δεδομένα, μετά την κατάλληλη κωδικοποίηση τους εισήχθησαν στο στατιστικό πρόγραμμα SPSS v.26. Προκειμένου να παρουσιαστούν με κατάλληλο τρόπο τα αποτελέσματα της περιγραφικής στατιστικής, χρησιμοποιήθηκαν πίνακες και διαγράμματα, τα οποία περιείχαν απόλυτες και σχετικές συχνότητες, αλλά

και άλλα μέσα περιγραφικής στατιστικής, όπως η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι χρησιμοποιήθηκε μια κλίμακα Likert, που είχε 5 επίπεδα, όπου το 1 συμβόλιζε το «Καθόλου» και το 5 το «Πάρα πολύ».

Επιπλέον, προκειμένου να διερευνηθεί ο βαθμός επηρεασμού των ερωτήσεων του πρώτου τμήματος του ερωτηματολογίου στον τρόπο απάντησης των ερωτώμενων, έγινε χρήση του t-test για ανεξάρτητα δείγματα, στις περιπτώσεις που η ανεξάρτητη μεταβλητή είχε δυο μόνο παράγοντες (επιλογές) και της μονοπαραγοντικής ανάλυσης διακύμανσης στις περιπτώσεις που η ανεξάρτητη μεταβλητή είχε πέραν των δυο παραγόντων. Σε αυτήν την περίπτωση, έλαβε χώρα και ο posthoc έλεγχος LSD, ώστε να προσδιοριστούν επακριβώς οι στατιστικά σημαντικές διαφορές. Τα αποτελέσματα αυτού του ελέγχου παρουσιάζονται αναλυτικά στο παράρτημα της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Τέλος, το επίπεδο σημαντικότητας ορίστηκε να είναι το $\alpha=0,05$.

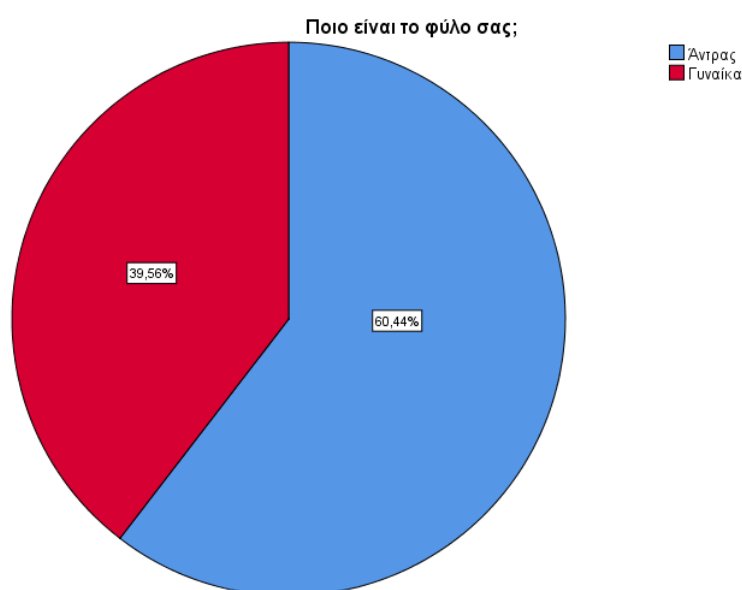
4. Τα αποτελέσματα της έρευνας

4.1. Τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος

Η πρώτη ερώτηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών διερευνούσε το φύλο των συμμετεχόντων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, προέκυψε συμμετοχή 39,6% ($n=36$) γυναικών και 60,4% ($n=55$) αντρών. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα και το κυκλικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 3. Ποιο είναι το φύλο σας;

Ερώτηση A1	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Αντρας	55	60,4
Γυναίκα	36	39,6
Σύνολο	91	100

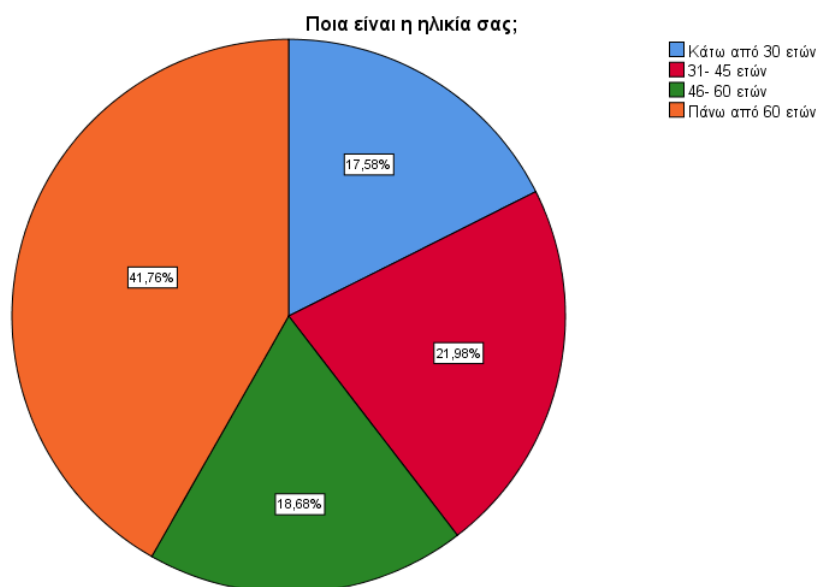

Διάγραμμα 1. Ποιο είναι το φύλο σας;

Η δεύτερη ερώτηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών διερευνούσε την ηλικιακή ομάδα των συμμετεχόντων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, προέκυψε συμμετοχή 22% (n= 20) ατόμων ηλικίας 30-45 ετών, 18,7% (n= 17) ατόμων ηλικίας 46-60 ετών και 41,8% (n= 38), ατόμων ηλικίας μεγαλύτερης των 60 ετών, ενώ στο δείγμα συμμετείχαν 16 άτομα ηλικίας μικρότερης των 30 ετών . Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα και το κυκλικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 4. Ποια είναι η ηλικία σας;

Ερώτηση A2	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Κάτω από 30 ετών	16	17,6
31-45 ετών	20	22,0
46- 60 ετών	17	18,7
Πάνω από 60 ετών	38	41,8
Σύνολο	91	100,0

Διάγραμμα 2. Ποια είναι η ηλικία σας;

Η τρίτη ερώτηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών διερευνούσε την οικογενειακή κατάσταση των συμμετεχόντων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, προέκυψε συμμετοχή 57,1% (n= 52)ατόμων έγγαμων ή σε σχέση και 42,9% (n= 39)ατόμων άγαμων. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα και το κυκλικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 5. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

Ερώτηση Α3	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Άγαμος/η	39	42,9
Έγγαμος/η ή σε σχέση	52	57,1
Διαζευγμένος/η	0	0
Χήρος/α	0	0
Σύνολο	91	100,0

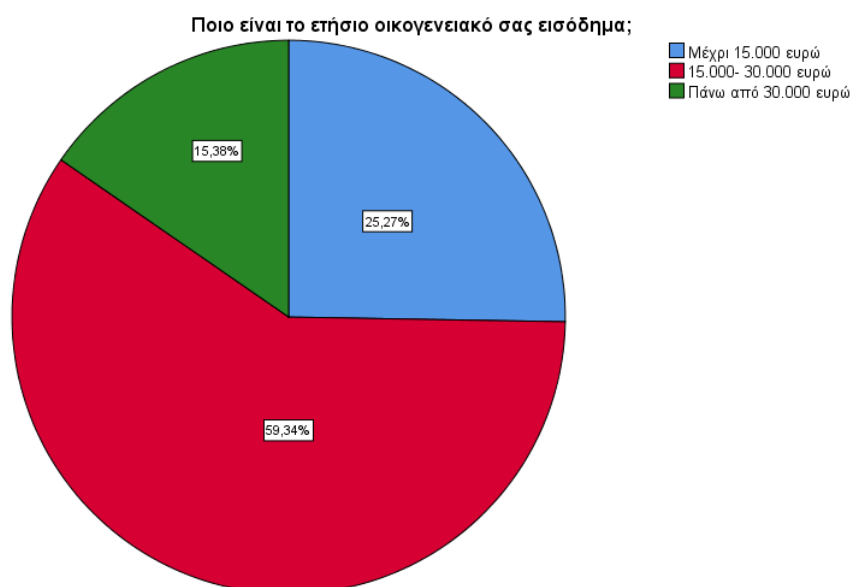
Διάγραμμα 3. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

Η τέταρτη ερώτηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών διερευνούσε το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα των συμμετεχόντων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της

έρευνας, προέκυψε συμμετοχή 25,3% (n= 23) ατόμων με εισόδημα μέχρι 15.000 ευρώ, 59,3% (n= 54) ατόμων με εισόδημα μέχρι 30.000 ευρώ και 15,4% (n= 14), ατόμων ηλικίας μεγαλύτερης των 60 ετών, ενώ στο δείγμα συμμετείχαν 16 άτομα με εισόδημα μεγαλύτερο των 30.000 ευρώ. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα και το κυκλικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 6. Ποιο είναι το ετήσιο οικογενειακό σας εισόδημα;

Ερώτηση A4	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Μέχρι 15.000 ευρώ	23	25,3
15.000- 30.000 ευρώ	54	59,3
Πάνω από 30.000 ευρώ	14	15,4
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

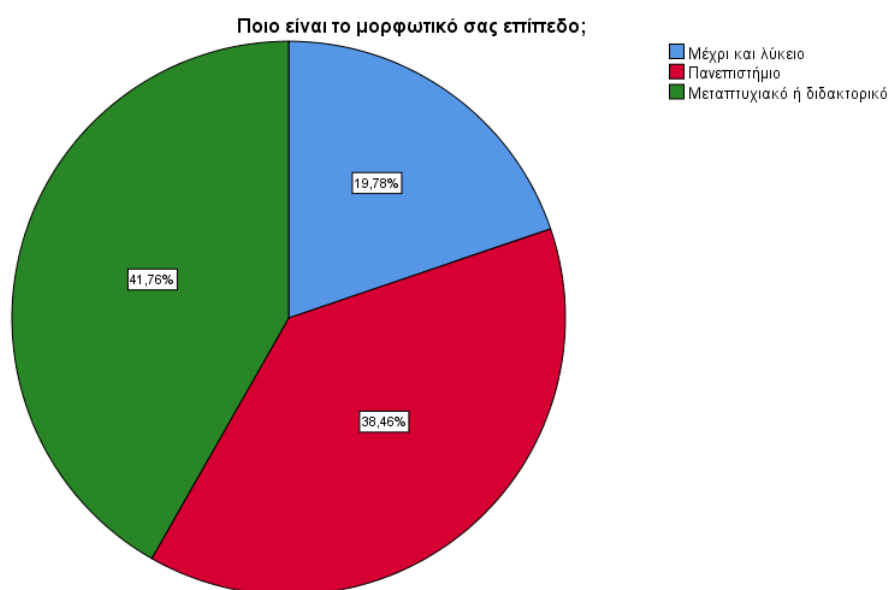
Διάγραμμα 4. Ποιο είναι το ετήσιο οικογενειακό σας εισόδημα;

Η πέμπτη ερώτηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών διερευνούσε το μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, προέκυψε συμμετοχή 19,8% (n= 18) ατόμων με μόρφωση μέχρι και λύκειο, 38,5% (n=

35) ατόμων με πανεπιστημιακή μόρφωση και 41,8% (n= 38), ατόμων με μεγαλύτερη μόρφωση. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα και το κυκλικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 7. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;

Ερώτηση A5	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Μέχρι και λύκειο	18	19,8
Πανεπιστήμιο	35	38,5
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	38	41,8
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

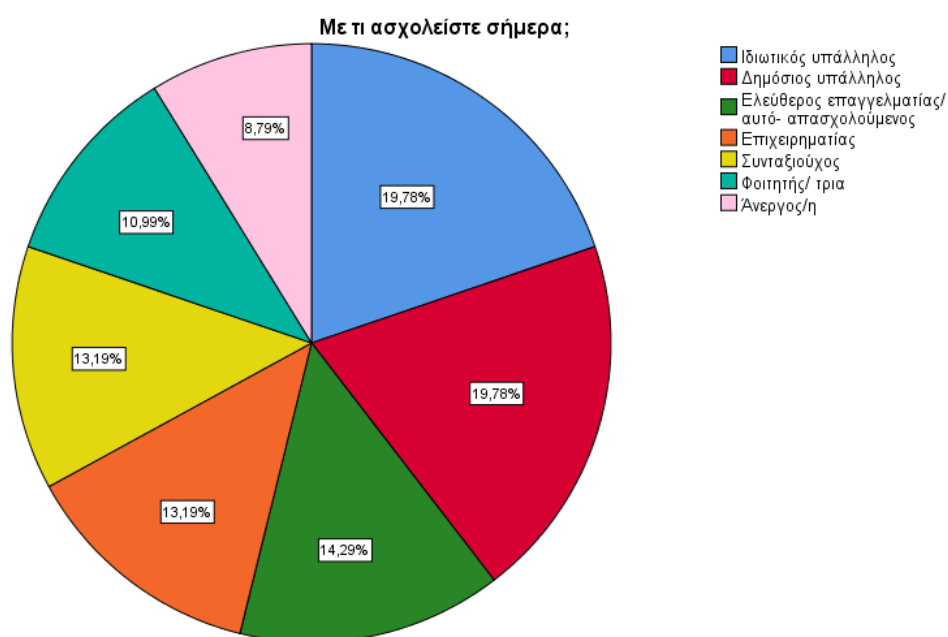
Διάγραμμα 5. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;

Η έκτη και τελευταία ερώτηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών διερευνούσε την απασχόληση των συμμετεχόντων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, προέκυψε συμμετοχή 19,8% (n= 18) ιδιωτικών και δημοσίων υπαλλήλων, 14,3% (n= 13) ελεύθερων επαγγελματιών και αυτό- απασχολούμενων και 13,2% (n=

12), συνταξιούχων και επιχειρηματιών, ενώ στο δείγμα συμμετείχαν 18 άτομα που δήλωσαν είτε φοιτητές και φοιτήτριες, είτε άνεργοι. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα και το κυκλικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 8. Με τι ασχολείστε σήμερα;

Ερώτηση Α6	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Ιδιωτικός υπάλληλος	18	19,8
Δημόσιος υπάλληλος	18	19,8
Ελεύθερος επαγγελματίας/ αυτό-απασχολούμενος	13	14,3
Επιχειρηματίας	12	13,2
Συνταξιούχος	12	13,2
Φοιτητής/ τρια	10	11,0
Άνεργος/η	8	8,8
Σύνολο	91	100,0

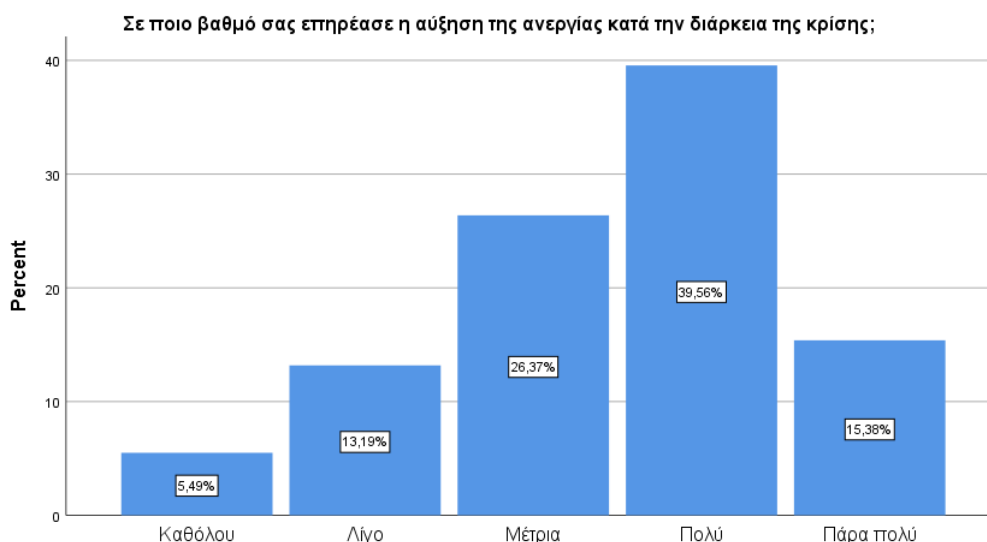
Διάγραμμα 6. Με τι ασχολείστε σήμερα;

4.2. Ερωτήσεις για την επίπτωση των μακροοικονομικών μεταβολών της οικονομικής κρίσης στην ζωή

Το δεύτερο τμήμα του ερωτηματολογίου περιελάμβανε οκτώ ερωτήσεις που διερευνούσαν τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα σχετικά με την επίπτωση των μακροοικονομικών μεταβολών της οικονομικής κρίσης στην ζωή. Η πρώτη από αυτές διερευνούσε το βαθμό στον οποίο επηρέασε τους ερωτώμενους η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 56% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» επιλέγει το 18% του δείγματος.

Πίνακας 9. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης;

Ερώτηση B1	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	5	5,5
Λίγο	12	13,2
Μέτρια	24	26,4
Πολύ	36	39,6
Πάρα πολύ	14	15,4
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

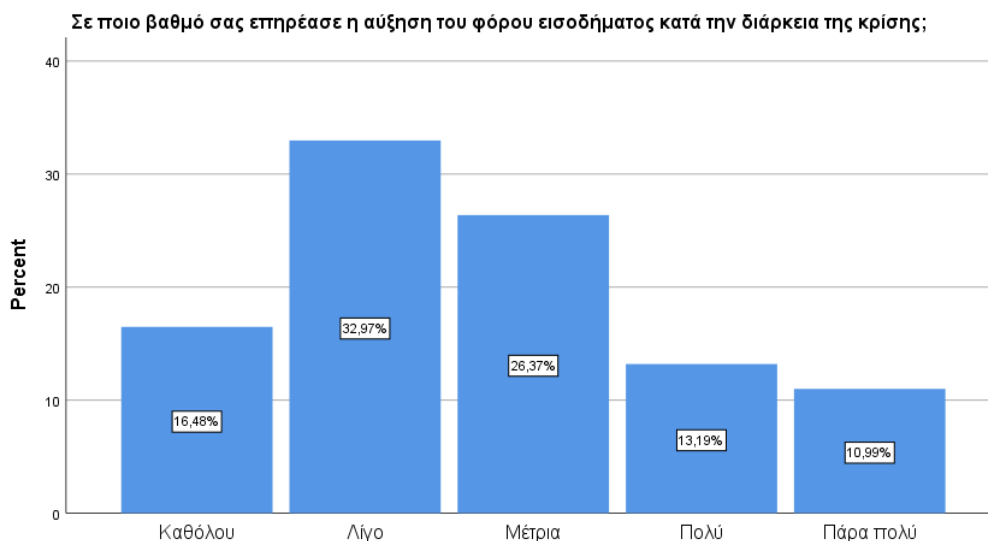

Διάγραμμα 7. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης;

Η δεύτερη από αυτές διερευνούσε το βαθμό στον οποίο επηρέασε τους ερωτώμενους η αύξηση του φόρου εισοδήματος κατά την διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 25% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» επιλέγει το 49% του δείγματος.

Πίνακας 10. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση του φόρου εισοδήματος κατά την διάρκεια της κρίσης;

Ερώτηση B2	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	15	16,5
Λίγο	30	33,0
Μέτρια	24	26,4
Πολύ	12	13,2
Πάρα πολύ	10	11,0
Σύνολο	91	100,0

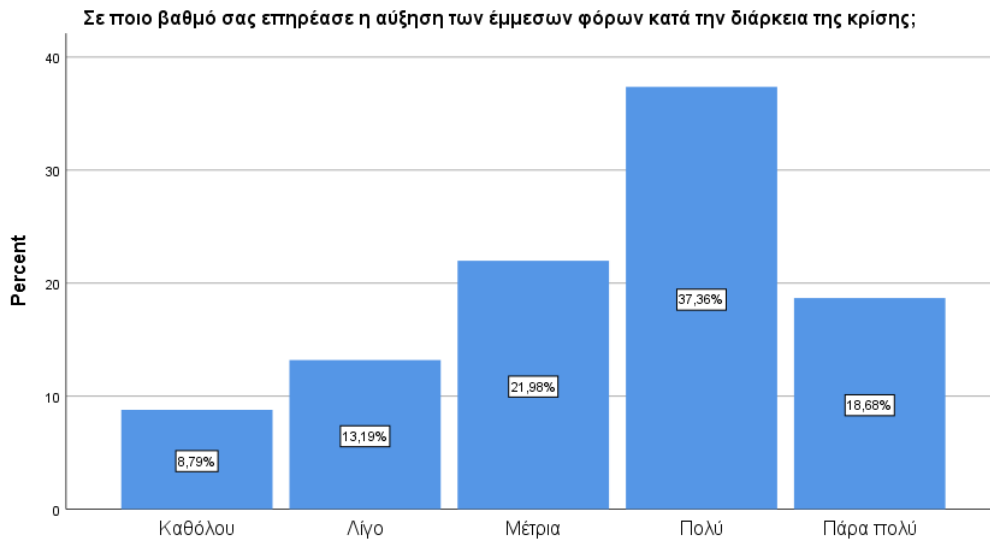
Διάγραμμα 8. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση του φόρου εισοδήματος κατά την διάρκεια της κρίσης;

Η τρίτη από αυτές διερευνούσε το βαθμό στον οποίο επηρέασε τους ερωτώμενους η αύξηση των έμμεσων φόρων κατά την διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 56% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» επιλέγει το 22% του δείγματος.

Πίνακας 11. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση των έμμεσων φόρων κατά την διάρκεια της κρίσης;

Ερώτηση Β3	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	8	8,8
Λίγο	12	13,2
Μέτρια	20	22,0
Πολύ	34	37,4

Πάρα πολύ	17	18,7
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

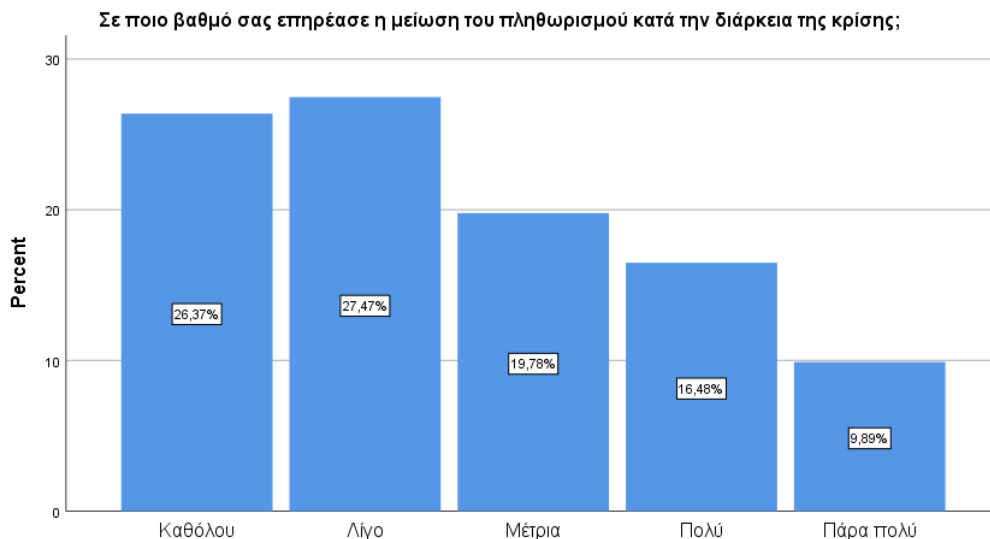
Διάγραμμα 9. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση των έμμεσων φόρων κατά την διάρκεια της κρίσης;

Η τέταρτη από αυτές διερευνούσε το βαθμό στον οποίο επηρέασε τους ερωτώμενους η μείωση του πληθωρισμού κατά την διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 36% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» επιλέγει το 55% του δείγματος.

Πίνακας 12. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση του πληθωρισμού κατά την διάρκεια της κρίσης;

Ερώτηση B4	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	24	26,4
Λίγο	25	27,5

Μέτρια	18	19,8
Πολύ	15	16,5
Πάρα πολύ	9	9,9
Σύνολο	24	26,4

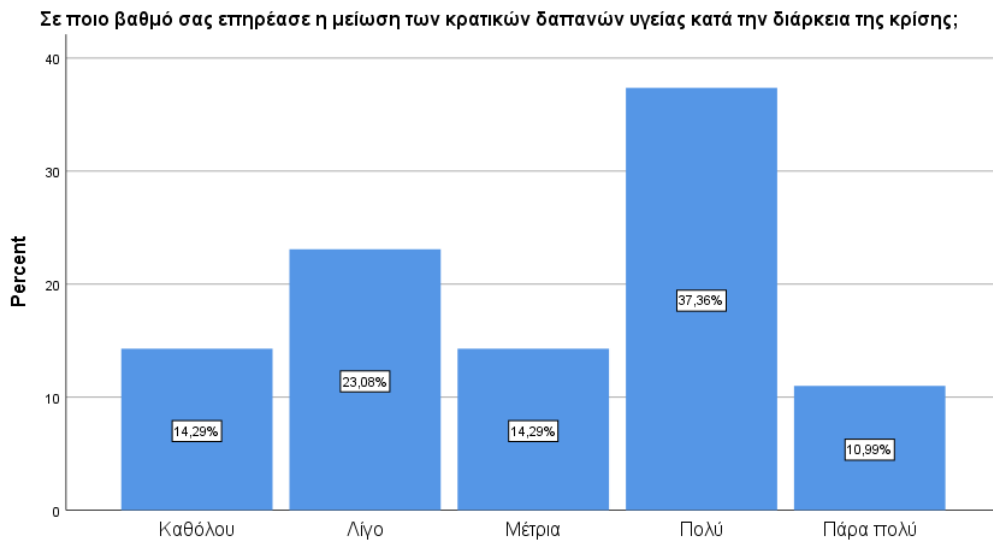
Διάγραμμα 10. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση του πληθωρισμού κατά την διάρκεια της κρίσης;

Η πέμπτη από αυτές διερευνούσε το βαθμό στον οποίο επηρέασε τους ερωτώμενους η μείωση των κρατικών δαπανών υγείας κατά την διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 48% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» επιλέγει το 37% του δείγματος.

Πίνακας 13. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών υγείας κατά την διάρκεια της κρίσης;

Ερώτηση B5	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	13	14,3

Λίγο	21	23,1
Μέτρια	13	14,3
Πολύ	34	37,4
Πάρα πολύ	10	11,0
<i>Σύνολο</i>	13	14,3

Διάγραμμα 11. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών υγείας κατά την διάρκεια της κρίσης;

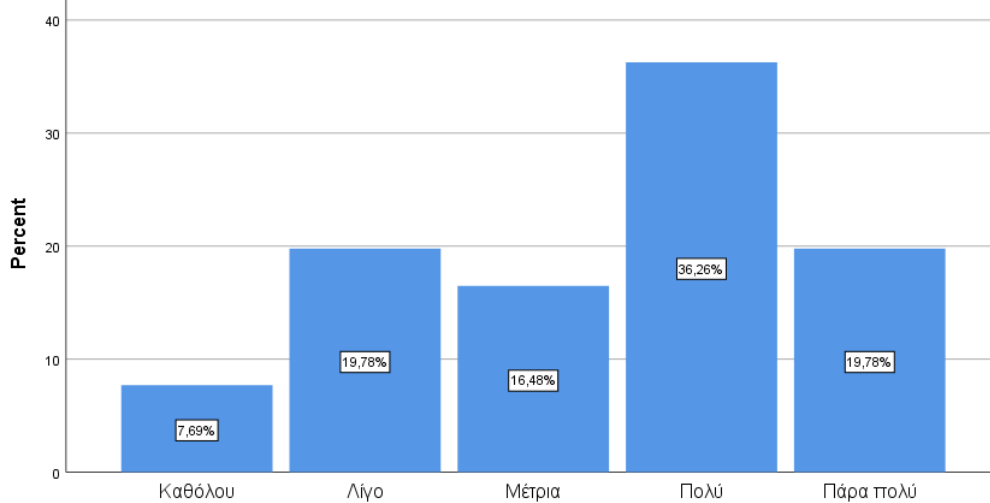
Η έκτη από αυτές διερευνούσε το βαθμό στον οποίο επηρέασε τους ερωτώμενους η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 57% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» επιλέγει το 27% του δείγματος.

Πίνακας 14. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης;

Ερώτηση Β6	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
------------	---------------------	---------------------

Καθόλου	7	7,7
Λίγο	18	19,8
Μέτρια	15	16,5
Πολύ	33	36,3
Πάρα πολύ	18	19,8
Σύνολο	91	100,0

Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης;

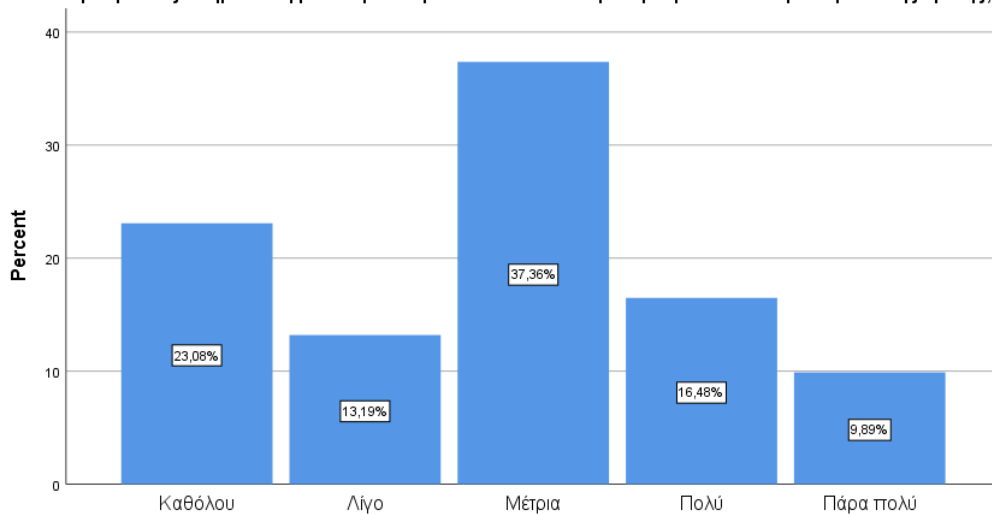
Διάγραμμα 12. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης;

Η έβδομη από αυτές διερευνούσε το βαθμό στον οποίο επηρέασε τους ερωτώμενους η μείωση των κρατικών δαπανών για την άμυνα κατά την διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 26% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» επιλέγει το 36% του δείγματος.

Πίνακας 15. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την άμυνα κατά την διάρκεια της κρίσης;

Ερώτηση Β7	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	21	23,1
Λίγο	12	13,2
Μέτρια	34	37,4
Πολύ	15	16,5
Πάρα πολύ	9	9,9
Σύνολο	91	100,0

Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την άμυνα κατά την διάρκεια της κρίσης;

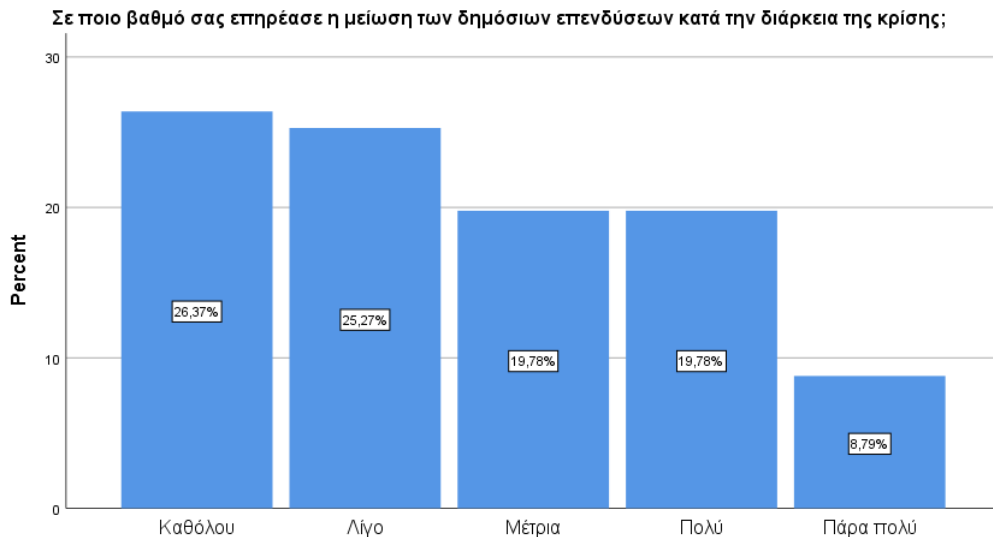

Διάγραμμα 13. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την άμυνα κατά την διάρκεια της κρίσης;

Η όγδοη και τελευταία από αυτές διερευνούσε το βαθμό στον οποίο επηρέασε τους ερωτούμενους η μείωση των δημόσιων επενδύσεων κατά την διάρκεια της κρίσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 40% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» επιλέγει το 52% του δείγματος.

Πίνακας 16. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των δημόσιων επενδύσεων κατά την διάρκεια της κρίσης;

Ερώτηση B8	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	24	26,4
Λίγο	23	25,3
Μέτρια	18	19,8
Πολύ	18	19,8
Πάρα πολύ	8	8,8
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

Διάγραμμα 14. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των δημόσιων επενδύσεων κατά την διάρκεια της κρίσης;

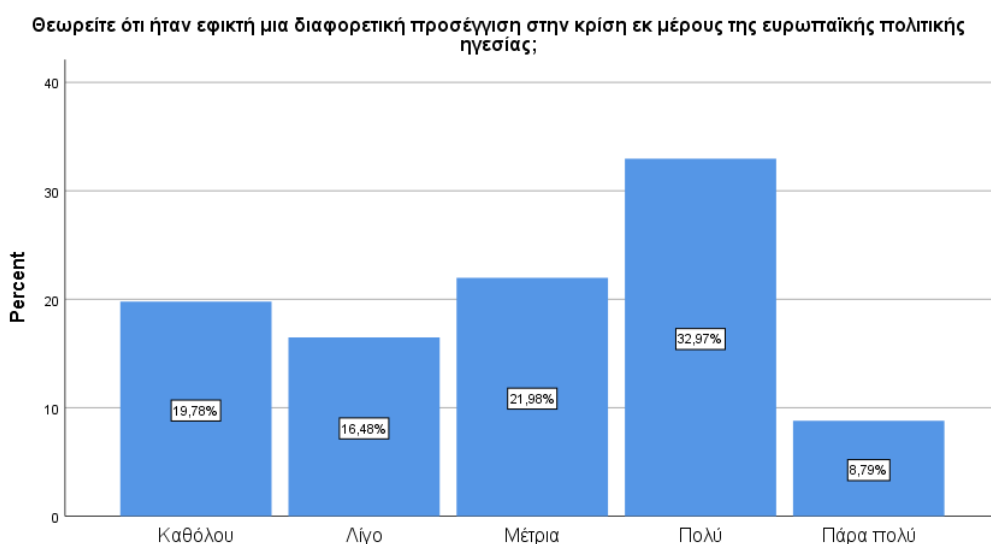
4.3. Ερωτήσεις σχετικά με την διαχείριση των μακροοικονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης

Το τρίτο και τελευταίο τμήμα του ερωτηματολογίου περιελάμβανε οκτώ ερωτήσεις που διερευνούσαν τις απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα σχετικά με

την διαχείριση των μακροοικονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης. Η πρώτη από αυτές διερευνούσε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 42% το θεωρεί «πολύ» ή «πάρα πολύ» εφικτό, όταν «καθόλου» ή «λίγο» εφικτό απαντά το 37% του δείγματος.

Πίνακας 17. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας;

Ερώτηση Γ1	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	18	19,8
Λίγο	15	16,5
Μέτρια	20	22,0
Πολύ	30	33,0
Πάρα πολύ	8	8,8
Σύνολο	91	100,0

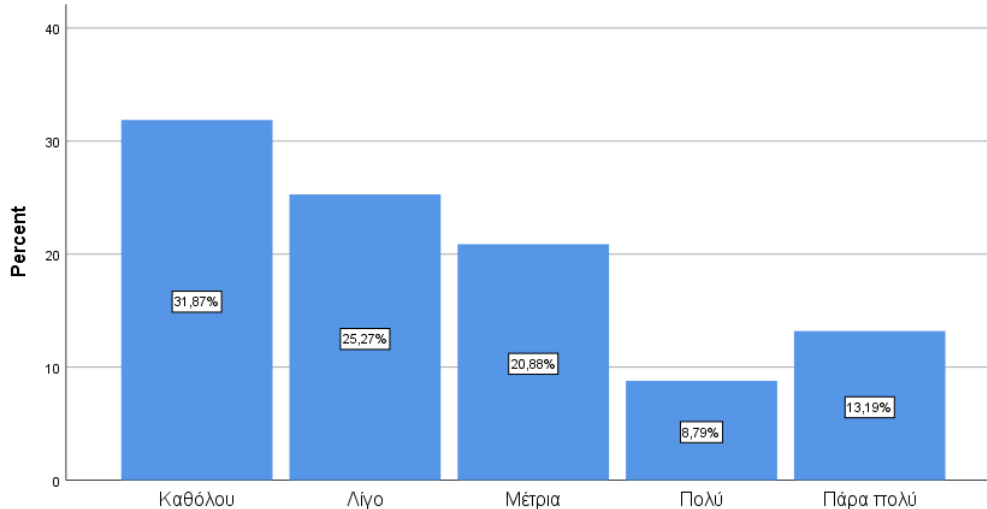
Διάγραμμα 15. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας;

Η δεύτερη από αυτές διερευνούσε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 22% το θεωρεί «πολύ» ή «πάρα πολύ» εφικτό, όταν «καθόλου» ή «λίγο» εφικτό απαντά το 57% του δείγματος.

Πίνακας 18. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας;

Ερώτηση Γ2	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	29	31,9
Λίγο	23	25,3
Μέτρια	19	20,9
Πολύ	8	8,8
Πάρα πολύ	12	13,2
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας;

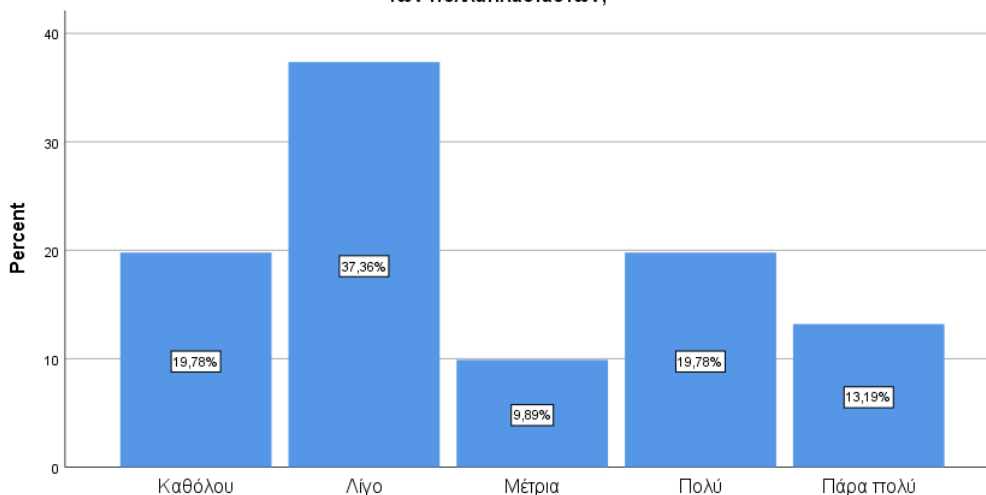
Διάγραμμα 16. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας;

Η τρίτη από αυτές διερευνούσε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι ήταν σημαντική για την έκβαση της κρίσης, η λανθασμένη εκτίμηση των μακροοικονομολόγων του ΔΝΤ σχετικά με την επίδραση των πολλαπλασιαστών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 33% την θεωρεί «πολύ» ή «πάρα πολύ» σημαντική, όταν «καθόλου» ή «λίγο» σημαντική την θεωρεί το 58% του δείγματος.

Πίνακας 19. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την λανθασμένη εκτίμηση των μακροοικονομολόγων του ΔΝΤ σχετικά με την επίδραση των πολλαπλασιαστών;

Ερώτηση Γ3	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	18	19,8
Λίγο	34	37,4
Μέτρια	9	9,9
Πολύ	18	19,8
Πάρα πολύ	12	13,2
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την λανθασμένη εκτίμηση του ΔΝΤ σχετικά με την επίδραση των πολλαπλασιαστών;

Διάγραμμα 17. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την λανθασμένη εκτίμηση των μακροοικονομολόγων του ΔΝΤ σχετικά με την επίδραση των πολλαπλασιαστών;

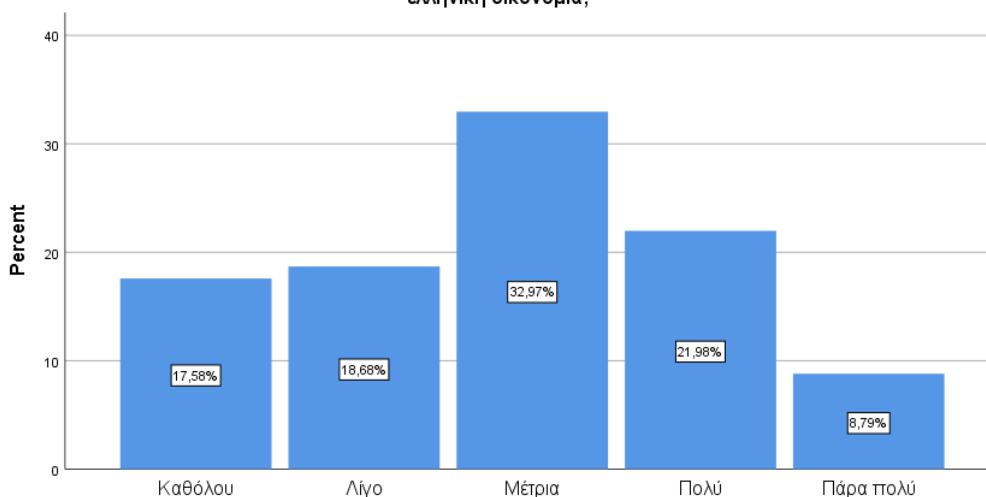
Η τέταρτη από αυτές διερευνούσε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι ήταν σημαντική για την έκβαση της κρίσης, η αργοπορημένη ή η ματαιωμένη σε ορισμένες περιπτώσεις, υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών στην ελληνική οικονομία. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 31% την θεωρεί «πολύ» ή «πάρα

πολύ» σημαντική, όταν «καθόλου» ή «λίγο» σημαντική την θεωρεί το 36% του δείγματος.

Πίνακας 20. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την αργοπορημένη ή την ματαιωμένη σε ορισμένες περιπτώσεις υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών στην ελληνική οικονομία;

Ερώτηση Γ4	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	16	17,6
Λίγο	17	18,7
Μέτρια	30	33,0
Πολύ	20	22,0
Πάρα πολύ	8	8,8
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την αργοπορημένη υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών στην ελληνική οικονομία;

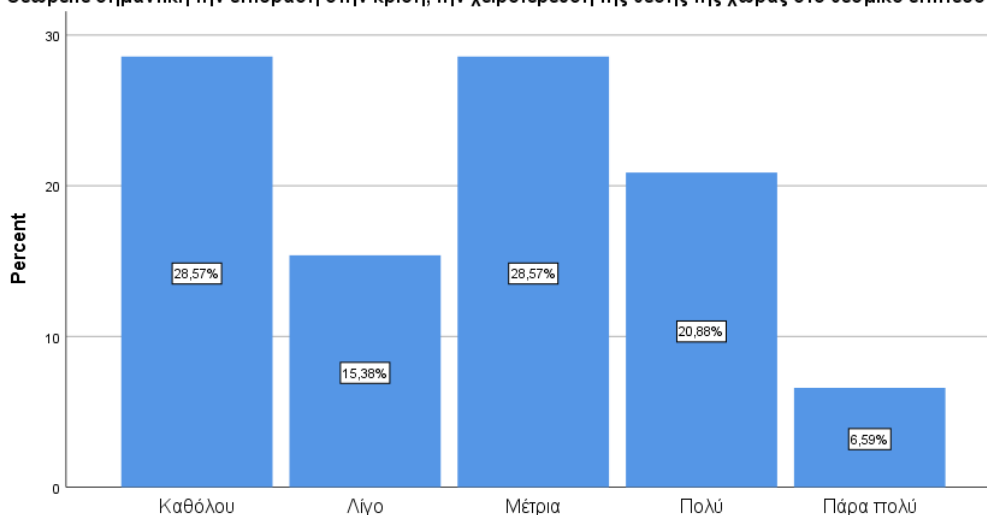
Διάγραμμα 18. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την αργοπορημένη ή την ματαιωμένη σε ορισμένες περιπτώσεις υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών στην ελληνική οικονομία;

Η πέμπτη από αυτές διερευνούσε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι θεωρούν σημαντική την επίδραση στην κρίση, στην χειροτέρευση της θέσης της χώρας στο θεσμικό επίπεδο. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 27% την θεωρεί «πολύ» ή «πάρα πολύ» σημαντική, όταν «καθόλου» ή «λίγο» σημαντική την θεωρεί το 44% του δείγματος.

Πίνακας 21. Θεωρείτε σημαντική την επίδραση στην κρίση, στην χειροτέρευση της θέσης της χώρας στο θεσμικό επίπεδο;

Ερώτηση Γ5	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	26	28,6
Λίγο	14	15,4
Μέτρια	26	28,6
Πολύ	19	20,9
Πάρα πολύ	6	6,6
Σύνολο	91	100,0

Θεωρείτε σημαντική την επίδραση στην κρίση, την χειροτέρευση της θέσης της χώρας στο θεσμικό επίπεδο;

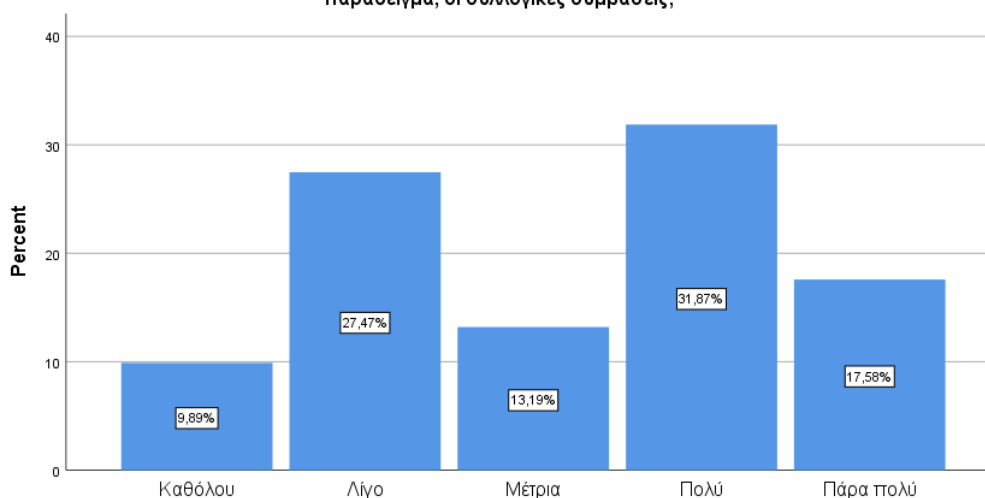
Διάγραμμα 19. Θεωρείτε σημαντική την επίδραση στην κρίση, στην χειροτέρευση της θέσης της χώρας στο θεσμικό επίπεδο;

Η έκτη από αυτές διερευνούσε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς- κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 50% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» θεωρεί ότι συνέβη το 38% του δείγματος.

Πίνακας 22. Θεωρείτε ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς-κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις;

Ερώτηση Γ6	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	9	9,9
Λίγο	25	27,5
Μέτρια	12	13,2
Πολύ	29	31,9
Πάρα πολύ	16	17,6
<i>Σύνολο</i>	91	100,0

Θεωρείτε ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς-κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις;

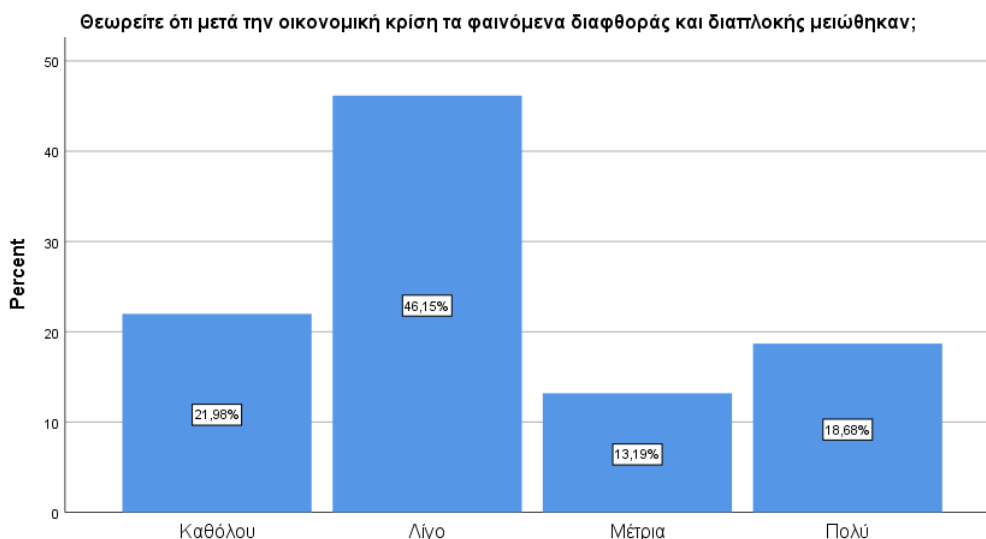

Διάγραμμα 20. Θεωρείτε ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς-κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις;

Η έβδομη από αυτές διερευνούσε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι μετά την οικονομική κρίση τα φαινόμενα διαφθοράς και διαπλοκής μειώθηκαν. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 19% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» θεωρεί ότι συνέβη το 68% του δείγματος.

Πίνακας 23. Θεωρείτε ότι μετά την οικονομική κρίση τα φαινόμενα διαφθοράς και διαπλοκής μειώθηκαν;

Ερώτηση Γ7	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	20	22,0
Λίγο	42	46,2
Μέτρια	12	13,2
Πολύ	17	18,7
Πάρα πολύ	0	0
Σύνολο	91	100

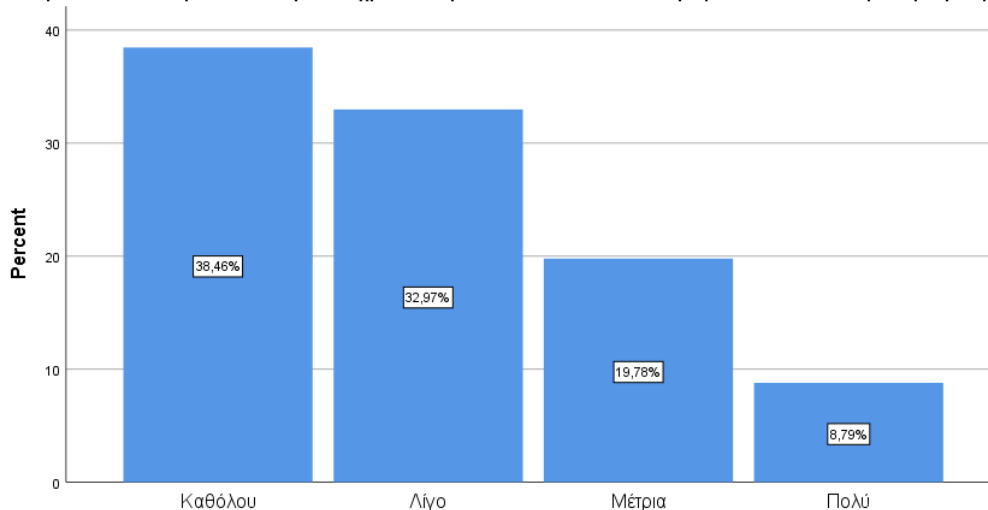
Διάγραμμα 21. Θεωρείτε ότι μετά την οικονομική κρίση τα φαινόμενα διαφθοράς και διαπλοκής μειώθηκαν;

Η όγδοη και τελευταία από αυτές διερευνούσε το κατά πόσο οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι είναι εφικτό τα επόμενα 5 χρόνια το βιοτικό επίπεδο να επιστρέψει στο επίπεδο πριν την κρίση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όπως αυτά παρουσιάζονται στον πίνακα και το ραβδόγραμμα που ακολουθούν, σχεδόν το 9% θεωρεί ότι αυτό είναι «πολύ» πιθανό, όταν «καθόλου» ή «λίγο» πιθανό το θεωρεί το 72% του δείγματος.

Πίνακας 24. Θεωρείτε ότι είναι εφικτό τα επόμενα 5 χρόνια το βιοτικό επίπεδο να επιστρέψει στο επίπεδο πριν την κρίση;

Ερώτηση Γ8	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	35	38,5
Λίγο	30	33,0
Μέτρια	18	19,8
Πολύ	8	8,8
Πάρα πολύ	0	0
Σύνολο	91	100

Θεωρείτε ότι είναι εφικτό τα επόμενα 5 χρόνια το βιοτικό επίπεδο να επιστρέψει στο επίπεδο πριν την κρίση;

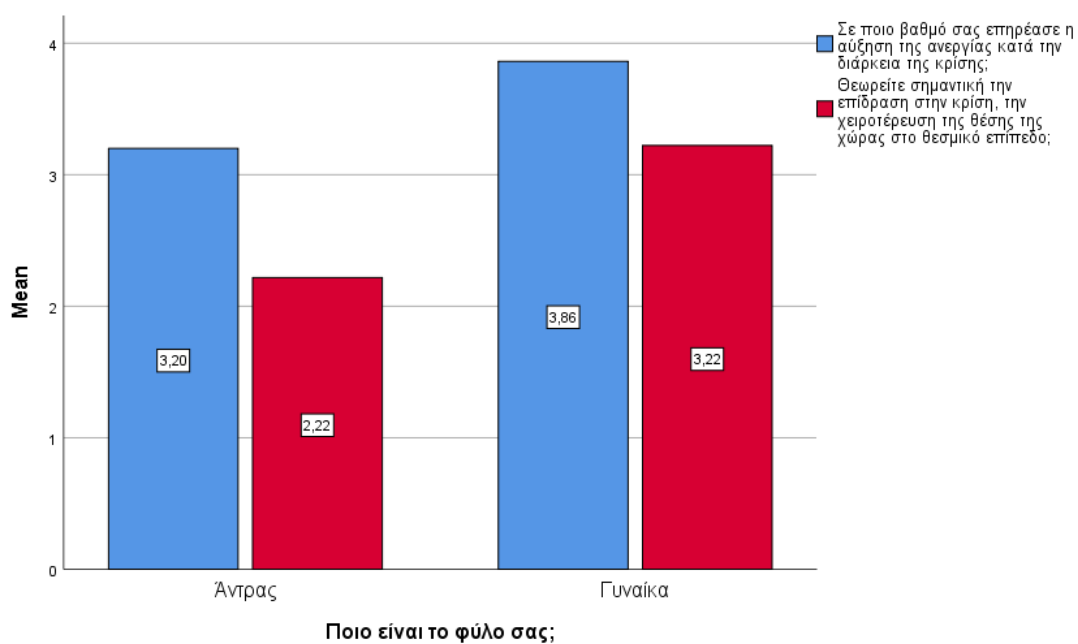
Διάγραμμα 22. Θεωρείτε ότι είναι εφικτό τα επόμενα 5 χρόνια το βιοτικό επίπεδο να επιστρέψει στο επίπεδο πριν την κρίση;

4.4. Η επίδραση του φύλου

Η επίδραση του φύλου στον τρόπο με τον οποίο απάντησαν οι ερωτώμενοι μετρήθηκε με την διενέργεια του τ-τεστ για ανεξάρτητα δείγματα. Από όλες τις ερωτήσεις των δυο τελευταίων τμημάτων του ερωτηματολογίου, δυο φάνηκαν να παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δυο φύλα. Αναλυτικότερα, όπως φαίνεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν, οι γυναίκες του δείγματος θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους άντρες ότι επηρεάστηκαν από την ανεργία και ότι εξαιτίας της κρίσης χειροτέρευσε η θέση της χώρας στο θεσμικό επίπεδο.

Πίνακας 25. Η επίδραση του φύλου

Ερώτηση	Κατηγορίες	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	p-value
Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης;	Άντρας:55	3,20	1,043	0.004
	Γυναίκα:36	3,86	1,018	
Θεωρείτε σημαντική την επίδραση στην κρίση, την χειροτέρευση της θέσης της χώρας στο θεσμικό επίπεδο;	Άντρας:55	2,22	1,243	0.000
	Γυναίκα:36	3,22	1,098	

Διάγραμμα 23. Η επίδραση του φύλου

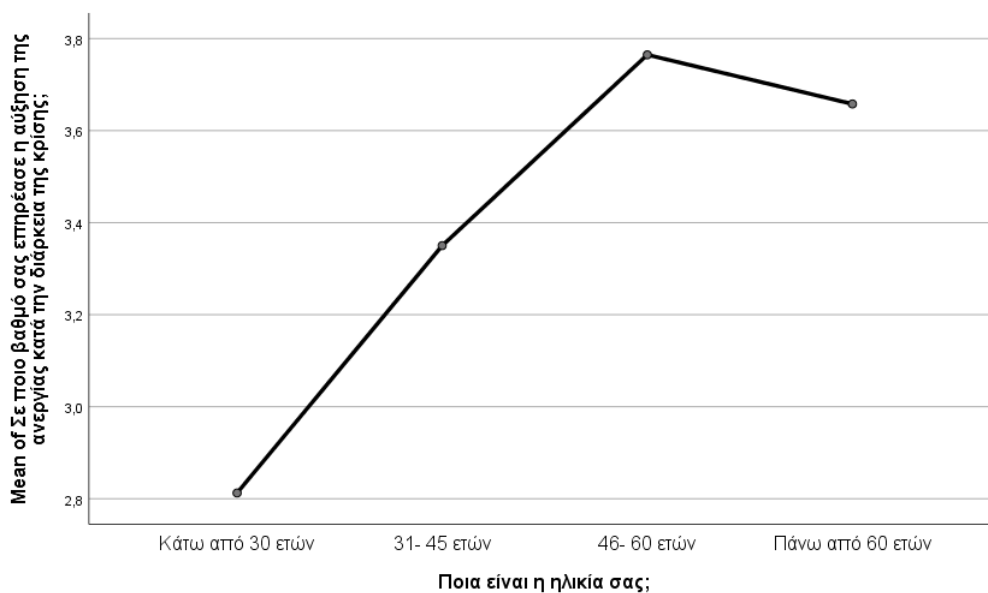
4.5. Η επίδραση της ηλικίας

Η επίδραση της ηλικίας στον τρόπο με τον οποίο απάντησαν οι ερωτώμενοι μετρήθηκε με την διενέργεια της μονοπαραγοντικής ανάλυσης διακύμανσης (ANOVA). Από όλες τις ερωτήσεις των δυο τελευταίων τμημάτων του ερωτηματολογίου, τρεις φάνηκαν να παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες του δείγματος. Αναλυτικότερα, όπως φαίνεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν, αλλά και σε σχέση με τα αποτελέσματα του posthocελέγχου LSDπου διενεργήθηκε και τα αποτελέσματά του παρατίθενται στο παράρτημα της εργασίας (όπως και για όλα τα υπόλοιπα τεστ που ακολουθούν), τα άτομα του δείγματος που είναι μικρότερα των 30 ετών θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα ηλικίας 46-60 ετών ($p=0.010$) και σε σχέση με τα άτομα που είναι μεγαλύτερα των 60 ετών ($p=0.008$) ότι τους επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης.

Πίνακας 26. Η επίδραση της ηλικίας

Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης;	Συχνότητες	Μέσοι όροι	Τυπικές Αποκλίσεις
Κάτω από 30 ετών	16	2,81	1,377
31- 45 ετών	20	3,35	1,040
46- 60 ετών	17	3,76	,970
Πάνω από 60 ετών	38	3,66	,909

$$F(3, 87) = 3,071, P = 0,032 < 0,05$$

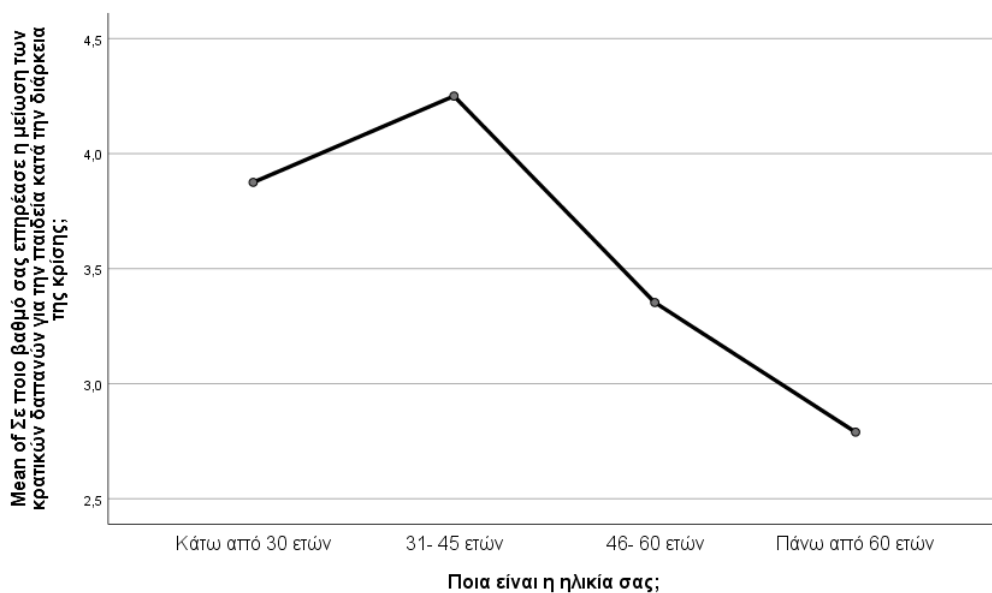
Διάγραμμα 24. Η επίδραση της ηλικίας

Επιπλέον, τα άτομα του δείγματος που είναι μικρότερα των 30 ετών θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα που είναι μεγαλύτερα των 60 ετών ($p=0.001$) ότι τους επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης.

Πίνακας 27. Η επίδραση της ηλικίας II

Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης;	Συχνότητες	Μέσοι όροι	Τυπικές Αποκλίσεις
Κάτω από 30 ετών	16	3,88	1,088
31- 45 ετών	20	4,25	1,070
46- 60 ετών	17	3,35	,931
Πάνω από 60 ετών	38	2,79	1,166

$$F(3, 87) = 9,021, P = 0,000 < 0,05$$

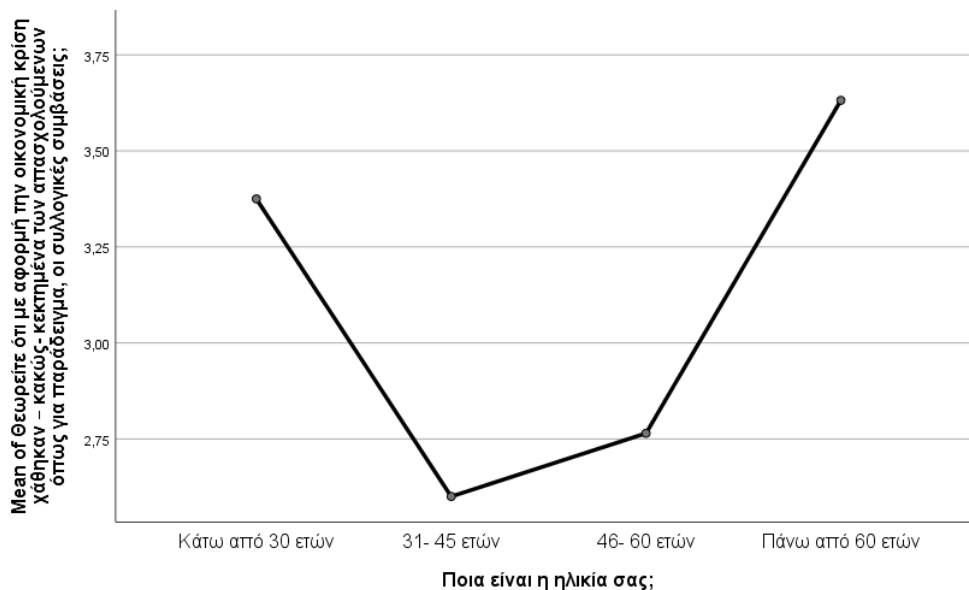
Διάγραμμα 25. Η επίδραση της ηλικίας II

Τέλος, τα άτομα του δείγματος που είναι μεγαλύτερα των 60 ετών θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα ηλικίας 46-60 ετών ($p=0.018$) και σε σχέση με τα άτομα ηλικίας 31-45 ετών ($p=0.003$) ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς- κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις.

Πίνακας 28. Η επίδραση της ηλικίας III

Θεωρείτε ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς- κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις;	Συχνότητες	Μέσοι όροι	Τυπικές Αποκλίσεις
Κάτω από 30 ετών	16	3,38	1,360
31- 45 ετών	20	2,60	1,095
46- 60 ετών	17	2,76	1,300
Πάνω από 60 ετών	38	3,63	1,217

$$F(3, 87) = 3,939, P = 0,011 < 0,05$$

Διάγραμμα 26. Η επίδραση της ηλικίας III

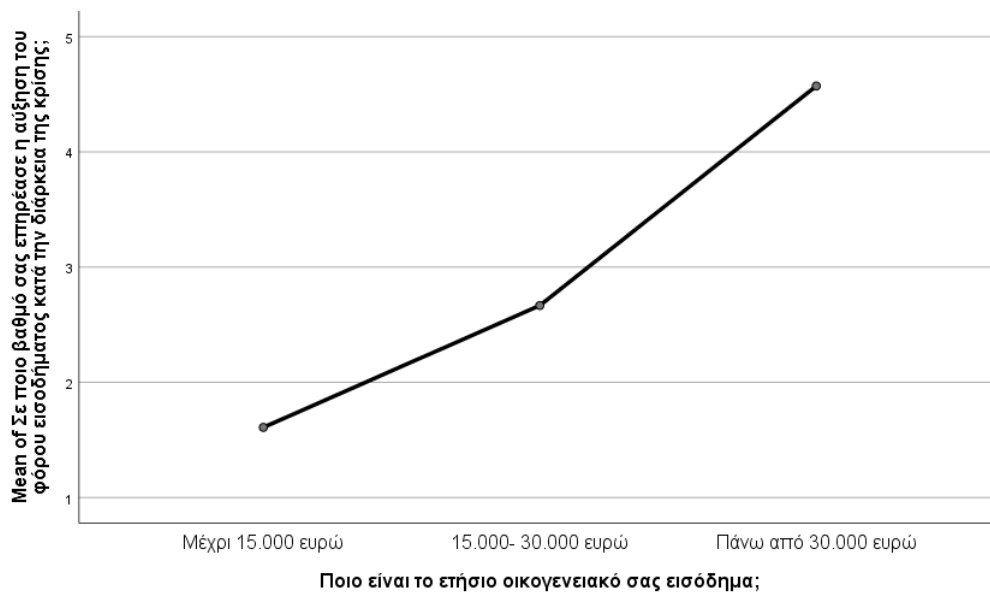
4.6. Η επίδραση του εισοδήματος

Η επίδραση του εισοδήματος στον τρόπο με τον οποίο απάντησαν οι ερωτώμενοι μετρήθηκε με την διενέργεια της μονοπαραγοντικής ανάλυσης διακύμανσης (ANOVA). Από όλες τις ερωτήσεις των δυο τελευταίων τμημάτων του ερωτηματολογίου, μια φάνηκε να παρουσιάζει στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες του δείγματος. Αναλυτικότερα, όπως φαίνεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν, αλλά και σε σχέση με τα αποτελέσματα του posthocελέγχου LSD που διενεργήθηκε και τα αποτελέσματά του παρατίθενται στο παράρτημα της εργασίας, τα άτομα του δείγματος με εισόδημα μέχρι 15.000 ευρώ ετησίως θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με εισόδημα μεταξύ 15 και 30 χιλιάδων ($p=0.000$) και σε σχέση με τα άτομα με εισόδημα μεγαλύτερο των 30.000 ευρώ ($p=0.000$) ότι τους επηρέασε η αύξηση του φόρου εισοδήματος κατά την διάρκεια της κρίσης.

Πίνακας 29. Η επίδραση του εισοδήματος

Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση του φόρου εισοδήματος κατά την διάρκεια της κρίσης;	Συχνότητες	Μέσοι όροι	Τυπικές Αποκλίσεις
Μέχρι 15.000 ευρώ	23	1,61	1,158
15.000- 30.000 ευρώ	54	2,67	,673
Πάνω από 30.000 ευρώ	14	4,57	,514

$F(2, 88) = 59,132, P = 0,000 < 0,05$

Διάγραμμα 27. Η επίδραση του εισοδήματος

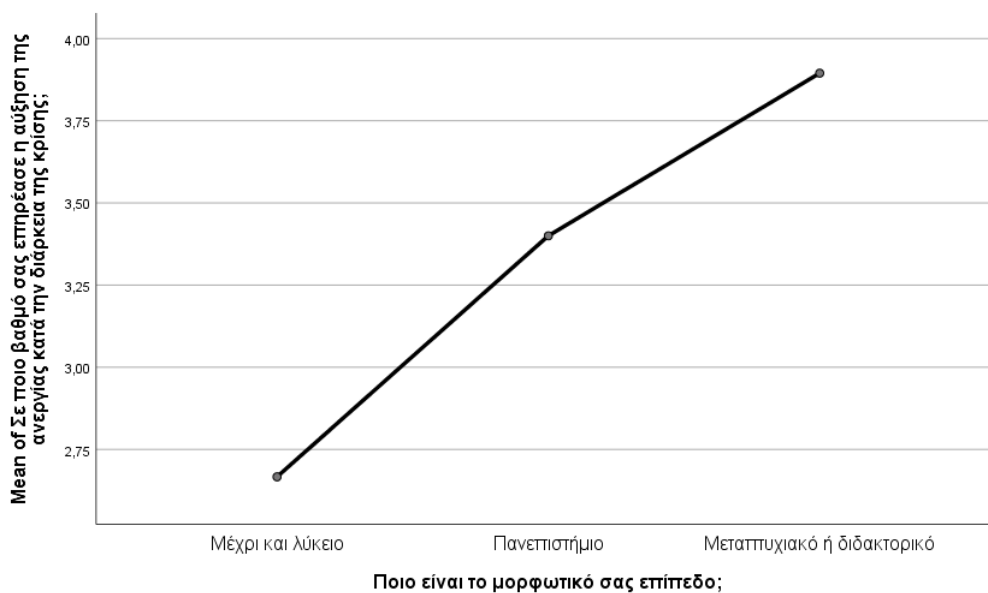
4.7. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου

Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου στον τρόπο με τον οποίο απάντησαν οι ερωτώμενοι μετρήθηκε με την διενέργεια της μονοπαραγοντικής ανάλυσης διακύμανσης (ANOVA). Από όλες τις ερωτήσεις των δυο τελευταίων τμημάτων του ερωτηματολογίου, τρεις φάνηκαν να παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες του δείγματος. Αναλυτικότερα, όπως φαίνεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν, αλλά και σε σχέση με τα αποτελέσματα του posthocελέγχου LSD που διενεργήθηκε και τα αποτελέσματά του παρατίθενται στο παράρτημα της εργασίας, τα άτομα του δείγματος με μόρφωση μέχρι και λύκειο θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με πανεπιστημιακή μόρφωση ($p=0.012$) και σε σχέση με τα άτομα που έχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό ($p=0.000$) ότι τους επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης.

Πίνακας 30. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου

Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση της ανεργίας κατά την διάρκεια της κρίσης;	Συχνότητες	Μέσοι όροι	Τυπικές Αποκλίσεις
Μέχρι και λύκειο	18	2,67	1,283
Πανεπιστήμιο	35	3,40	,976
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	38	3,89	,831

$$F(2, 88) = 9,318, P = 0,000 < 0,05$$

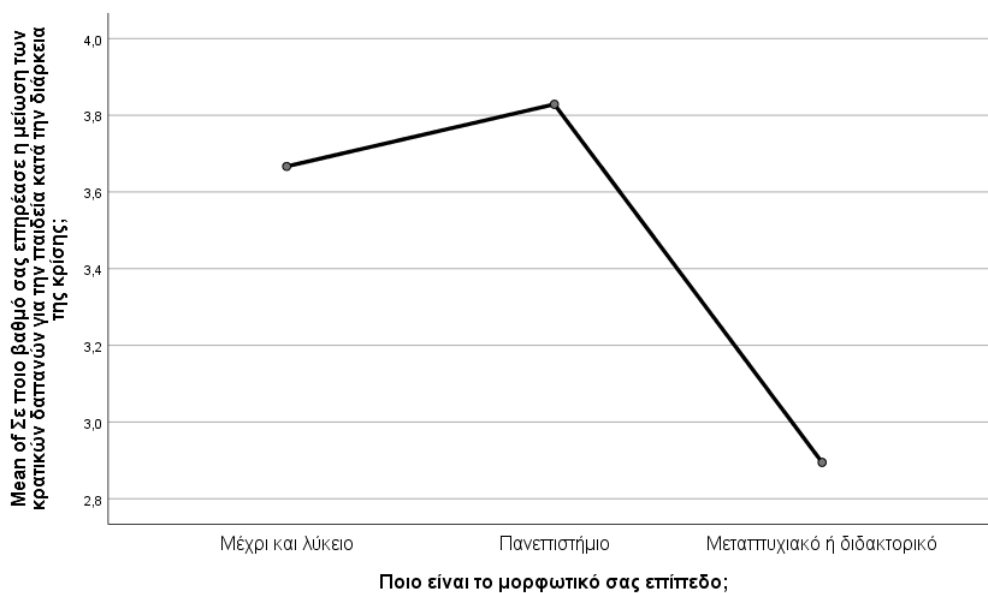
Διάγραμμα 28. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου

Επιπλέον, τα άτομα του δείγματος που έχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με πανεπιστημιακή μόρφωση ($p=0.001$) και σε σχέση με τα άτομα με μόρφωση μέχρι και λύκειο ($p=0.022$) ότι τους επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης.

Πίνακας 31. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου II

Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης;	Συχνότητες	Μέσοι όροι	Τυπικές Αποκλίσεις
Μέχρι και λύκειο	18	3,67	1,188
Πανεπιστήμιο	35	3,83	1,150
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	38	2,89	1,158

$$F(2, 88) = 6,460, P = 0,002 < 0,05$$

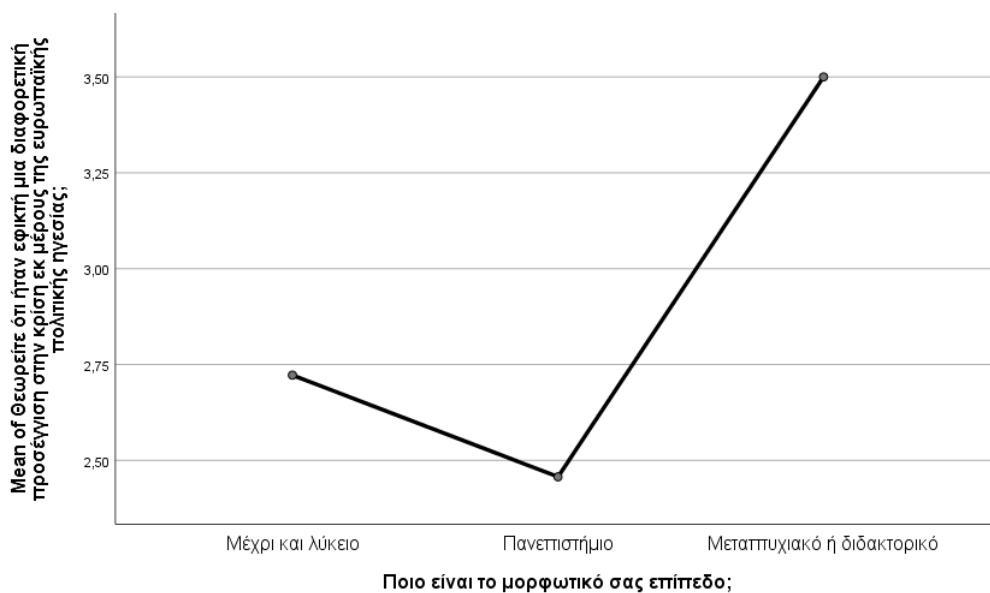
Διάγραμμα 29. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου II

Επιπρόσθετα, τα άτομα του δείγματος που έχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με πανεπιστημιακή μόρφωση ($p=0.000$) και σε σχέση με τα άτομα με μόρφωση μέχρι και λύκειο ($p=0.027$) ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας.

Πίνακας 32. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου III

Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας;	Συχνότητες	Μέσοι όροι	Τυπικές Αποκλίσεις
Μέχρι και λύκειο	18	2,72	1,018
Πανεπιστήμιο	35	2,46	1,245
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	38	3,50	1,247

$$F(2, 88) = 7,206, P = 0,001 < 0,05$$

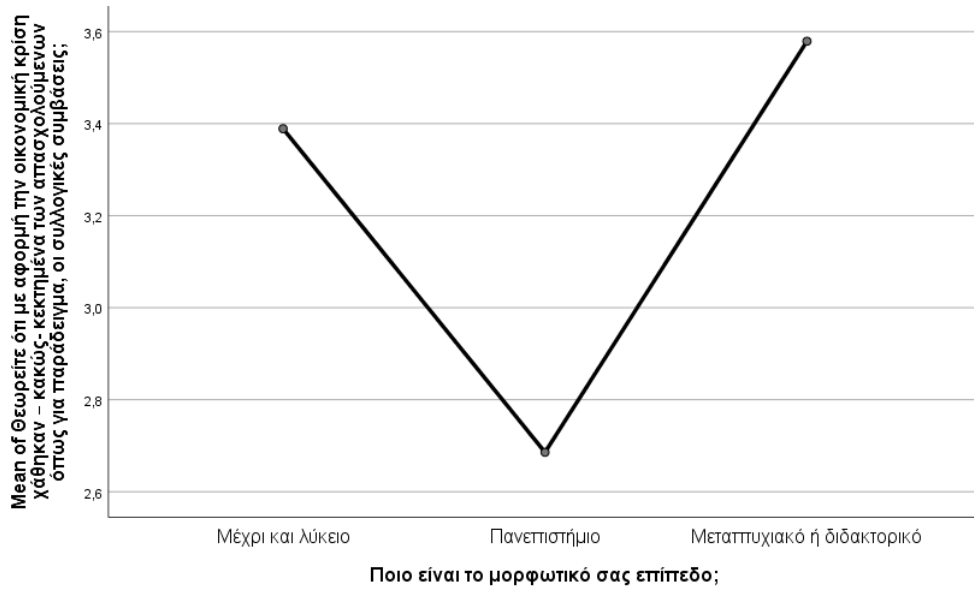
Διάγραμμα 30. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου III

Τέλος, τα άτομα του δείγματος που έχουν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με πανεπιστημιακή μόρφωση ($p=0.003$) ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς- κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις.

Πίνακας 33. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου IV

Θεωρείτε ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς- κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις;	Συχνότητες	Μέσοι όροι	Τυπικές Αποκλίσεις
Μέχρι και λύκειο	18	3,39	1,243
Πανεπιστήμιο	35	2,69	1,207
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	38	3,58	1,266

$$F(2, 88) = 5.002, P = 0,009 < 0,05$$

Διάγραμμα 31. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου IV

Συμπεράσματα

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες περιόδους της σύγχρονης ιστορίας της, καθώς τόσο η ένταση όσο και η διάρκειά της έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα πορεία της χώρας. Η δημοσιονομική προσαρμογή που παρατηρήθηκε σε όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 2010 στην χώρα ήταν τεράστια με επιπτώσεις που ακόμη και σήμερα είναι ορατές στην ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν η ανάλυση των μακροοικονομικών επιπτώσεων της ελληνικής κρίσης μέσα από την αναζήτηση των απόψεων ατόμων που επηρεάστηκαν από αυτή καθόλα την διάρκειά της. Έτσι σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας και με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν εξ αρχής, τα παρακάτω είναι δυνατόν να προκύψουν.

Αρχικά και σε σχέση με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα οι απαντήσεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα επιβεβαιώνουν την μεγάλη δυσκολία που επέφερε στην ελληνική κοινωνία η αύξηση της ανεργίας κυρίως, αλλά και η αύξηση τόσο των άμεσων όσο και των έμμεσων φόρων. Από την άλλη πλευρά, η ευεργετική σε έναν βαθμό μείωση του πληθωρισμού δεν έδειξε να αντιμετωπίζεται ως θετικό από την πλειοψηφία του δείγματος, γεγονός που συνδέεται με τις μεγάλες αρνητικές επιπτώσεις των υπόλοιπων μακροοικονομικών μεγεθών. Επιπλέον, αισθητές έγιναν από την πλειοψηφία του δείγματος οι αρνητικές επιπτώσεις από την μείωση των κρατικών δαπανών για την υγεία, την παιδεία, αλλά και την άμυνα.

Αναφορικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα που αφορούσε στην διερεύνηση των απόψεων των ατόμων σχετικά με την διαχείριση των μακροοικονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης θα πρέπει αρχικά να επισημανθεί ότι η πλειοψηφία του δείγματος δεν θεωρεί ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις είχαν την δυνατότητα να μεταβάλλουν ουσιαστικά την πολιτική τους, αν και, από την άλλη πλευρά, αναγνωρίζεται η αρνητική επίδραση της μη ορθής πρόβλεψης από την πλευρά των θεσμών, της πραγματικής επίδρασης των πολλαπλασιαστών στην υφεσιακή πορεία της

χώρας. Εξάλλου, αυτό είναι ένα θέμα που πλέον σχεδόν σύσσωμη η σχετική βιβλιογραφία αναγνωρίζει.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι όπως εξάλλου είναι ίσως και αναμενόμενο, δεν επηρεάστηκαν όλοι οι άνθρωποι στον ίδιο βαθμό και στην ίδια ένταση από την οικονομική κρίση. Όπως έδειξε η ανάλυση στο τελευταίο τμήμα της έρευνας, για παράδειγμα, τα άτομα που σήμερα είναι κάτω από 30 ετών δεν βίωσαν με την ίδια ένταση τις περικοπές στην παιδεία και στην υγεία, καθώς ίσως κατά την διάρκεια της κρίσης η ηλικία τους ήταν τέτοια που δεν ήταν σε θέση να εκτιμήσουν με περισσότερη ακρίβεια τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης.

Σε κάθε περίπτωση και παρά τους περιορισμούς της έρευνας, όπως είναι για παράδειγμα το μικρό της δείγμα, η παρούσα εργασία συνεισφέρει στην σχετική συζήτηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα καθώς υπογραμμίζει και αυτή με την σειρά της τις μεγάλες ανατροπές που επέφερε κρίση και ο τρόπος αντιμετώπισης της στην καθημερινότητα, την οικονομική και την κοινωνική ζωή των ελλήνων.

Βιβλιογραφία

Acemoglu D., Robinson, J. (2019). Rents and economic development: the perspective of why Nations Fail. *Public Choice*. 181:13-28.

Alesina A., Favero, C., Giavazzi, F. (2019). Effects of Austerity: Expenditure- and Tax-Based Approaches. *Journal of Economic Perspectives*. 33(2): 141-162.

Anderson, D., Barkbu, B., Lusinyan, L., Muir, D. (2014). Assessing the gains from structural reforms for jobs and growth. *Jobs and Growth: supporting the European recovery*.

Arkolakis, C., Doxiadis, A., Galenianos, D. (2017). The Challenge of Trade Adjustment in Greece. In: *Beyond Austerity: Reforming the Greek Economy*, C., Meghir, C., Pissarides, D., Vayanos, and N., Vettas, pp. 103–136. MIT Press.

Cacciatore, M., Duval, R., Fiori, G., Ghironi, F. (2016). Short-Term Pain for Long-Term Gain: Market Deregulation and Monetary Policy in Small Open Economies. *Journal of International Money and Finance*. 68 (11): 358–385.

Chodorow-Reich G., Karabarbounis, L., Kekre, R. (2019). The macroeconomics of the Greek depression.

Christou T., Philippopoulos, A., Vassilatos, V. (2020): Institutions and macroeconomic performance: Core vs periphery countries in the Eurozone. Department of Economics, Athens University of Economics and Business.

De Grauwe, P. (2018). Financial engineering will not stabilise an unstable euro area. Available at: <https://voxeu.org/article/financial-engineering-will-not-stabilise-unstable-euro-area>. [1/5/2021].

Dellas, H., Malliaropulos, D., Papageorgiou, Vourvachaki, E. (2018). Fiscal Multipliers with an Informal Sector.

Economides, G., Papageorgiou, D., Philippopoulos, A. (2020). Macroeconomic policy lessons for Greece.

European Commission. (2014). Enhanced surveillance framework for Greece. Available at: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/which-eu-countries-have-received-assistance/financial-assistance-greece_en. [15/5/2021].

European Commission. (2010). The economic adjustment programme for Greece. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/64c89a77-ddc4-46f4-9bb0-18d7e80f6f0c/language-en>. [19/5/2021].

European Commission. (2017). The Second Economic Adjustment Programme for Greece - March 2012. Available at: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2012/op94_en.htm. [28/5/2021].

European Commission. (2018). Enhanced Surveillance Report – Greece, November 2018. Available at: https://ec.europa.eu/info/publications/economy-finance/enhanced-surveillance-report-greece-november-2018_en. [1/6/2021].

Fakos, A., Sakellaris, P., Tavares, T. (2018). Investment Slumps during Financial Crises: The Role of Credit Constraints. ITAM Working Paper.

Gopinath, G., Kalemli-Ozcan, L., Karabarbounis, Villegas-Sanchez, C. (2017). Capital Allocation and Productivity in South Europe. *Quarterly Journal of Economics*. 132(4):1915–1967.

Gourinchas, A., Philippon, D., Vayanos, S. (2016). The Analytics of the Greek Crisis. In: *NBER Macroeconomics Annual*, M., Eichenbaum, J., Parker. (1–81). University of Chicago Press.

Gourinchas, P., Philippon, T., Vayanos, D. (2017). The analytics of the Greek crisis. *NBER Macroeconomics Annual*. 31(1):1-81.

Gros, D., Adam, A., Alcidi, C., Belke, A., Lebre de Freitas, M., Moutos, T., Veiga, F. (2015) Expert Study on Export Performance and Internal Devaluation in the Context of a Performance Audit of the Greek Economic Adjustment Programme.

Ioannides, Y., Pissarides, C. (2015). Is the Greek Crisis One of Supply or Demand? *Brookings Papers on Economics Activity*. Fall 2015:359 – 373.

Lenoel, C., Macchiarelli, C., Young, G. (2020). The macroeconomic and fiscal path in Greece during the economic adjustment programmes: 2010-2018.

Lorenzoni G. (2014): International financial crises, In: *Handbook of International Economics*, G., Gopinath, E., Helpman and K., Rogoff:North-Holland.

Louri, H., Migiakis, P. (2019). Financing economic growth in Greece: lessons from the crisis.

Malliaropoulos, D., Migiakis, P. (2018). The re-pricing of sovereign risks following the Global Financial Crisis. *Journal of Empirical Finance*. 49(C):39-56.

OECD (2018). Economic Survey of Greece, April 2018.

Schmitt-Grohe, S., Uribe, M. (2016). Downward Nominal Wage Rigidity, Currency Pegs, and Involuntary Unemployment. *Journal of Political Economy*. 124(5):1466–1514.

Stournaras, Y. (2019). The Greek economy 10 years after the crisis and lessons for the future both for Greece and the Eurozone.

Wolff, G. (2015). Olivier Blanchard fails to recognize two major IMF mistakes in Greece. Bruegel Institute blog.

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο σχετικά με τις μακροοικονομικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

A. Δημογραφικά στοιχεία

1. Ποιο είναι το φύλο σας;

Αντρας

Γυναίκα

2. Ποια είναι η ηλικία σας;

Κάτω από 30 ετών

31- 45 ετών

46- 60 ετών

Πάνω από 60 ετών

3. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

Άγαμος/η

Έγγαμος/η ή σε σχέση

Διαζευγμένος/η

Χήρος/α

4. Ποιο είναι το ετήσιο οικογενειακό σας εισόδημα;

Μέχρι 15.000 ευρώ

15.000- 30.000 ευρώ

Πάνω από 30.000 ευρώ

5. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;

Μέχρι και λύκειο

Πανεπιστήμιο

Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό

6. Με τι ασχολείστε σήμερα;

Ιδιωτικός υπάλληλος

Δημόσιος υπάλληλος

Ελεύθερος επαγγελματίας/ αυτό- απασχολούμενος

Επιχειρηματίας

Συνταξιούχος

Φοιτητής/ τρια

Άνεργος/η

B. Ερωτήσεις για την επίπτωση των μακροοικονομικών μεταβολών της οικονομικής κρίσης στην ζωή

1. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση της *ανεργίας* κατά την διάρκεια της κρίσης;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

2. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση του *φόρου εισοδήματος* κατά την διάρκεια της κρίσης;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

3. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η αύξηση των *έμμεσων φόρων* κατά την διάρκεια της κρίσης;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

4. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση του *πληθωρισμού* κατά την διάρκεια της κρίσης;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

5. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών υγείας κατά την διάρκεια της κρίσης;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

6. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την παιδεία κατά την διάρκεια της κρίσης;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

7. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των κρατικών δαπανών για την άμυνα κατά την διάρκεια της κρίσης;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

8. Σε ποιο βαθμό σας επηρέασε η μείωση των δημόσιων επενδύσεων κατά την διάρκεια της κρίσης;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

Γ. Ερωτήσεις σχετικά με την διαχείριση των μακροοικονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης

1. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

2. Θεωρείτε ότι ήταν εφικτή μια διαφορετική προσέγγιση στην κρίση εκ μέρους της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

3. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την λανθασμένη εκτίμηση των μακροοικονομολόγων του ΔΝΤ σχετικά με την επίδραση των πολλαπλασιαστών;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

4. Θεωρείτε σημαντική για την έκβαση της κρίσης, την αργοπορημένη ή την ματαιωμένη σε ορισμένες περιπτώσεις υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών στην ελληνική οικονομία;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

5.Θεωρείτε σημαντική την επίδραση στην κρίση, την χειροτέρευση της θέσης της χώρας στο θεσμικό επίπεδο;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

6.Θεωρείτε ότι με αφορμή την οικονομική κρίση χάθηκαν – κακώς- κεκτημένα των απασχολούμενων όπως για παράδειγμα, οι συλλογικές συμβάσεις;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

7.Θεωρείτε ότι μετά την οικονομική κρίση τα φαινόμενα διαφθοράς και διαπλοκής μειώθηκαν;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

8. Θεωρείτε ότι είναι εφικτό τα επόμενα 5 χρόνια το βιοτικό επίπεδο να επιστρέψει στο επίπεδο πριν την κρίση;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

ReliabilityStatistics

Cronbach'sAlpha	N ofItems
,658	22

ReliabilityStatistics

Cronbach'sAlpha	N ofItems
,776	8

ReliabilityStatistics

Cronbach'sAlpha	N ofItems
,709	8